

Financiële verantwoordelijkheid

De totale overheidsuitgaven kunnen worden verdeeld in die van het rijk en in die van de overige publiekrechtelijke lichamen (provincies en gemeenten). Beide onderdelen hebben dezelfde orde van grootte: in 1970 bedroegen de rijksuitgaven 15,3% en de uitgaven van de overige publiekrechtelijke lichamen 17,4% van het netto nationale inkomen tegen marktprijzen. Zowel het rijk als de overige publiekrechtelijke lichamen kampen met tekorten.

De enquêtes over de toestand van de gemeentelijke begrotingen, die ieder jaar door de Raad voor de Gemeentefinanciën worden gehouden, geven een duidelijk inzicht in de tekorten van een belangrijk onderdeel der overige publiekrechtelijke lichamen.

Over 1972 bedraagt het tekort¹⁾ op de zgn. primitieve begrotingen van alle gemeenten te zamen f. 341 mln. volgens de laatst ingestelde enquête. Van dit totale tekort ontstaat liefst f. 168,5 mln. door te lage rijksuitkeringen voor het onderwijs. De gemeenten Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht hebben de grootste tekorten (gezamenlijk f. 224,4 mln. = 66% van het totale tekort). Zouden de grote gemeenten worden geëlimineerd, dan kan, althans in kwantitatief opzicht, niet meer worden gesproken van een problematiek van de gemeentefinanciën. Desalniettemin hebben toch nog 30% van de Nederlandse gemeenten in 1972 (37% in 1971) een tekort op de primitieve begroting.

De enquête die de Raad voor de Gemeentefinanciën in 1972 hield, geeft informatie over de gemeentelijke taken die verantwoordelijk zijn voor de tekorten. Zo blijkt dat de gemeenten met een chronisch tekort per inwoner aanmerkelijk meer uitgeven voor openbare werken, sociale zorg en maatschappelijk werk dan de in grootte vergelijkbare gemeenten.

In feite geven de tekorten op de primitieve begroting een onjuist beeld van de werkelijke tekorten, die uit de gemeentelijke rekeningen blijken. Voor het verkrijgen van een duidelijk inzicht in de omvang van de voorzieningen die een gemeente wenst, heeft men echter meer aan de primitieve begroting dan aan de rekening.

Ik heb de indruk dat veel gemeenten zich nauwelijks bewust zijn van hun financiële verantwoordelijkheid, ondanks het feit dat het aantal gemeenten met een tekort afneemt en ondanks de pogingen van deze gemeenten hun begroting sluitend te maken. Zo langzamerhand wordt het in Nederland gebruikelijk de

gemeenschap te laten opdraaien voor de financiële wensen van individuen en groepen individuen.

De neiging bij veel gemeenten om bij haar uitgaven in de eerste plaats naar het gewenste voorzieningenniveau en in de tweede plaats naar de beschikbare middelen te kijken, moet worden toegejuicht. Indien de beschikbare middelen ontoereikend zijn, zal de betreffende gemeente zichzelf offers moeten getroosten via het stellen van duidelijke prioriteiten en/of via het optimaal benutten van haar belastingcapaciteit.

Wat betreft de belastingcapaciteit dient te worden opgemerkt dat 36% van het aantal gemeenten reeds in de primitieve begroting hogere inkomsten raamt wegens de invoering van nieuwe heffingen en/of verhoging van de tarieven van bestaande heffingen. Hieronder vallen 48% van de gemeenten met een niet-sluitende begroting. Door een gedeelte van de overige 52% worden reeds nieuwe belastingmaatregelen voorbereid. Gemeenten die nog gebruik kunnen maken van de „bijzondere maatregelen”, het dekken van tekorten uit reserves, behoeven niet direct aan belastingmaatregelen te denken, al zou dit wel verstandig zijn omdat de reserves eens uitgeput raken.

Om politieke redenen is het benutten van de belastingcapaciteit niet populair. Zo liggen bij 64% van het aantal gemeenten (waaronder 31% der gemeenten met een tekort) de tarieven beneden de normen die gelden voor het toekennen van aanvullende bijdragen. Hierdoor bestaat in 1972 een onbenutte belastingcapaciteit van f. 37,9 mln., die ten opzichte van 1971 (f. 56,8 mln.) overigens wel sterk is gedaald.

De centrale overheid zal erop moeten toezien dat de gemeenten zich meer bewust worden van hun financiële verantwoordelijkheid, waardoor inflatoire financiering en lastenafschuiving op de centrale overheid worden voorkomen. De bij veel kleine gemeenten voorkomende mening dat van hogerhand wel zal worden ingegrepen, indien een project financieel onverantwoord is, dient te verdwijnen en de controleerbaarheid van vooral de grote gemeenten dient te worden vergroot.

L.H.

¹⁾ Onder tekort wordt verstaan dat gedeelte van de lopende uitgaven dat blijkens de opgaven niet kan worden gedekt uit de lopende inkomsten waarin mede begrepen is ten hoogste $\frac{1}{30}$ deel van het positieve saldo van de algemene, de saldi- en de conjunctuurrezerves.

Inhoud

Financiële verantwoordelijkheid	681
<i>Prof. Dr. F. Rogiers:</i> Meer en betere ondernemingsinformatie	683
<i>Prof. Dr. L. H. Klaassen:</i> Nietes-welleszijn	684
<i>Prof. Dr. J. H. P. Paelinck:</i> Magie en misverstand om milieumodellen	687
<i>Drs. J. A. Hartog:</i> De theoretische economie en de Club van Rome	690
Maatschappijspiegel Noorwegen en de Europese Gemeenschappen, door Dr. A. Peper	692
Fisconomie Het wetsontwerp inkomstenbelastingtarief bij nader inzien, door F. C. Wijle	695
Ontvangen publikaties	700

Onderzoek

is nodig. Het NEI heeft zich daarop sinds 1929 gericht. Naast het pure onderzoekwerk houdt het zich bezig met het uitvoeren van opdrachten van overheden en bedrijfsleven in binnen- en buitenland. Het heeft thans ervaring op vele gebieden, in een spreiding over 50 landen. Er heeft in die periode een specialisatie plaatsgevonden, maar door de samenwerking in teams van economen, econometristen, wiskundigen, sociologen, sociaal-geografen, stedenbouwkundig ingenieurs en civiel-ingenieurs wordt een brede aanpak van de problemen gewaarborgd.

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos, R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers, P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck, A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. Hoffman.

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; kopij voor de redactie: postbus 4224.
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud, getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f72,80 per jaar. studenten f46,80, franco per post voor Nederland, België, Luxemburg, overzeese rijkdelen (zeepost).
Prijs van dit nummer: f2,00.
Abonnementen kunnen ingaan op elke gewenste datum, maar slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: giro 8408; Bank Mees & Hope NV, Rotterdam; Banque de Commerce, Koninklijk plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.

Advertenties: N.V. Koninklijke Drukkerijen Roelants - Schiedam, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Sociologisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Industriële Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek

Meer en betere ondernemingsinformatie

De Belgische wetgeving op de handelsvennootschappen — die dateert van het midden der jaren dertig en op vele punten wel enige herziening nodig heeft — schrijft voor dat elk jaar een balans en een verlies- en winstrekening moet worden opgemaakt en gepubliceerd (voor de PVBA neerlegging ter griffie der handelsrechtbank). De verplichtingen met betrekking tot de inhoud zijn evenwel uiterst karig en beperken zich tot een zestal posten. De vennootschappen hebben dan ook geen moeite om deze plicht te eerbiedigen. Maar de personen die, om de een of andere reden, de jaarrekeningen moeten consulteren, verkeren heel vaak in moeilijkheden wegens het feit dat de informatie te summier zijn, waardoor de interpretaties alle kanten uit kunnen gaan, ofwel wegens het feit dat de voorstelling der balansposten van twee of meer opeenvolgende jaren wijzigingen, al dan niet opzettelijk, ondergaan heeft, waardoor de best gemeende ratio-berekeningen schommelingen vertonen, die niet op te helderen zijn.

Sinds een twintigtal jaren gaan er in de gespecialiseerde kringen stemmen op om meer en betere jaarrekeningen voorgeschoteld te krijgen en doorgaans hebben de grote ondernemingen reële inspanningen gedaan om aan die wensen tegemoet te komen. In enkele gelegenheden, bijvoorbeeld bij een kapitaalverhoging of bij het uitschrijven van een (al dan niet converteerbare) obligatielening, verkrijgt het publiek nog meer inzicht, maar dat komt dan omdat de Bankcommissie, die in België toezicht uitoefent op de openbare uitgaven, additionele preciese eisen van informatie stelt. Ander-

zijds is het zo, dat voor een klein aantal bedrijfstakken speciale verplichtingen bestaan t.a.v. balans en verlies- en winstrekening, o.a. voor banken, verzekeringsmaatschappijen, hypothecaire vennootschappen, beleggingsmaatschappijen, gas- en elektriciteitsondernemingen, waarvoor een uniforme voorstelling, een inhoudswaardering en een boekhoudplan werd ontworpen. In die omstandigheden wordt het leven van de balansanalist duidelijk vergemakkelijkt.

In vele landen werd sinds tientallen jaren aan de ondernemingen de verplichting opgelegd een eenvormig boekhoudplan te volgen en uniforme jaarrekeningen op te stellen en bekend te maken. In België werd dit probleem reeds verschillende keren opgeworpen, maar telkens met terughoudendheid behandeld en uitgesteld. Het hoofdargument, dat het een aantasting van de vrije onderneming betekent, heeft nochtans weinig betekenis, omdat het land bij uitstek van de vrije onderneming, de Verenigde Staten, deze verplichtingen reeds ingevoerd heeft in 1936 en de ervaring aldaar erop wijst dat de vrijheid hierdoor werd versterkt, omdat de transparantie van de markt werd verhoogd door de nauwkeurige informatie die moet worden gepubliceerd.

Vandaag de dag ziet het er naar uit dat vele hinderpalen voor een dergelijke nieuwe vormgeving van de balans en de verlies- en winstrekening uit de weg zijn geruimd. De Centrale Raad voor het Bedrijfsleven heeft een bijna unaniem advies goedgekeurd, waarbij een nauwkeurige reglementering wordt voorgesteld, die aanleunt bij het voorstel voor een vierde richtlijn voor de jaarrekening van de kapitaalvennoot-

schappen van de Commissie van de Europese Gemeenschappen. In feite is dit advies gegroeid uit de werkzaamheden die de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven had aangevat met het oog op de economische en financiële inlichtingen die aan de werknemers-vertegenwoordigers in de ondernemingsraad moeten worden gegeven, en waarover de sociale partners het niet eens konden worden.

De Centrale Raad voor het Bedrijfsleven ziet de te verstrekken inlichtingen op drie vlakken:

- a. het publiek in ruime zin meer en beter informatie te verstrekken over het leven van de onderneming door het publiceren van uniforme balansen en verlies- en winstrekeningen;
- b. aan de ondernemingsraad of aan de syndicale delegatie bepaalde nadere voorlichting te verstrekken;
- c. informatie voor de verwerking in macro-economische gegevens, onder meer voor de nationale rekeningen.

Zoals het voorstel er thans uitziet — met een zeer gedetailleerde indeling van de activa- en passivazijde van de balans, een grondige vernieuwing van de opstelling van de verlies- en winstrekening, (het komt erop neer dat de ondernemingen inlichtingen over de omzet, de kostenbestanddelen en een onderscheid tussen bedrijfsopbrengsten en financiële baten), en een bijlage, waarin o.a. de waarderingsmethoden van de balansposten, de lijst der deelnemingen (waarover een verdeelde mening bestaat), de bezoldigingen van bestuur en directie, — moet dit in de praktijk toelaten een werkelijk gemotiveerd oordeel te vormen betreffende de toestand en de resultaten van de onderneming in het algemeen, en meer in het bijzonder over de liquiditeit, de solvabiliteit, de rentabiliteit en de financiële zelfstandigheid.

Het is te verwachten dat tegen dit voorstel nog heel wat verzet zal ontstaan. Nochtans is het dringend nodig dat essentiële verbeteringen worden doorgevoerd inzake informatie over de ondernemingen.

Nietes-welleszijn

PROF. DR. L. H. KLAASSEN

De structurele verandering die zich in het economisch onderzoek van de laatste decennia heeft voltrokken, is in wezen een geleidelijke overgang van de prognosegedachte naar de planninggedachte. Twintig jaar geleden bestond in sterke mate de neiging om met meer of minder ontwikkelde trendextrapolaties, die uiteraard ook op statische, respectievelijk dynamische modellen gebaseerd konden zijn, voorspellingen te maken van wat de toekomst ons zou brengen. Later is men gaan beseffen dat de feitelijke mogelijkheden om in het economische en sociale gebeuren in te grijpen niet alleen aanwezig waren, maar ook door de structurele verandering in de maatschappij een steeds belangrijker plaats gingen innemen. Bij vele onderzoeken stelt men thans vooral zo duidelijk mogelijke doeleinden vast en tracht men met de instrumenten die daartoe beschikbaar zijn, respectievelijk beschikbaar kunnen worden gemaakt, zodanig te manipuleren dat die doeleinden zo goed mogelijk worden verwezenlijkt. Een bekend verschijnsel daarbij is overigens wel dat de doelstellingen niet altijd met elkander in overeenstemming zijn te brengen en het bereiken van de ene doelstelling moeilijker wordt naarmate een andere doelstelling dichterbij wordt benaderd.

Het grote voordeel van deze ontwikkeling was gelegen in het feit dat de mens het gevoel kreeg voor een niet onaanzienlijk deel zijn lot in eigen hand te hebben. Vooral voor politici was dit een welkome ontwikkeling en het kan nauwelijks worden ontkend dat in de laatste jaren veel meer over fundamentele doelstellingen in de maatschappij werd gediscussieerd dan voorheen het geval was. Men had niet meer het gevoel zo meegesleept te worden door de ontwikkelingen dat ieder protest zinloos was. Men besepte te leven in een maatschappij die door mensen was gemaakt en door mensen kon worden beheerd.

Een en ander betekent overigens niet dat de politici verschrikkelijk veel vertrouwen stelden in de modellen die trachtten het bereiken van de doelstellingen te optimaliseren. Men zou zelfs kunnen zeggen dat dit vertrouwen minder werd naarmate de computer een grotere plaats in het onderzoek had ingenomen. Misschien is één van de redenen hiervoor wel dat vele onderzoekers zo trots waren op dit nieuwe speelgoed dat de betekenis daarvan nogal eens fiks werd overdreven. Hoewel de mogelijkheden voor onderzoek uiteraard wezenlijk zijn toegenomen door het gebruik van de computer en deze daardoor ook een versnel-

ling in het wetenschappelijke denken teweeg heeft weten te brengen, is de oorzaak daarvoor toch niet veel dieper te zoeken dan in het versneld kunnen uitvoeren van anders uitermate tijdrovende berekeningen. Wat dus veroorzaakt is, is een versnelling in technische zin en niet zozeer één in de kwaliteit van het denken over fundamentele problemen.

De milieuproblematiek heeft ons echter duidelijk gemaakt dat indien er niet op bepaalde zaken wordt gelet, de ontwikkelingen ons toch wel uit de hand kunnen lopen. Doch het naar voren komen van deze problematiek en het voor een ieder ook lijfelijk waarneembaar worden daarvan, heeft ook tot een onmiddellijke reactie geleid die reeds nu eerste resultaten begint af te werpen. Hoe somber sommigen ook over datgene wat gebeurt mogen denken, het valt niet te ontkennen dat wezenlijke voortgang wordt gemaakt, zelfs in internationaal verband. Op grond van dit alles konden we de toekomst met betrekkelijke gemoedsrust tegemoetzien.

MIT-rapport

Plotseling evenwel verschijnt het MIT-rapport over de Grenzen van de Groei, waaruit velen afleiden dat, willen we niet geconfronteerd worden met een wereldramp van de eerste orde, we rigoures zullen moeten ingrijpen in de economische groei en deze vervangen door een stabiele toestand op een evenwichtig niveau, gelegen beneden het huidige, althans voor de westelijke wereld.

De stelling en de uitkomsten van het MIT-onderzoek zijn dat er grenzen gesteld zijn door de eindigheid van de wereld, de eindigheid van de grondstoffenvoorraden en de eindigheid van de landbouwproductiemogelijkheden. Deze eindigheid is strijdig met het voortdurend doorgroeien van de bevolking en de industriële productie en het nieuwe evenwicht is slechts mogelijk bij een constante bevolking en een constante industriële productie. Een rigoures ingrijpen in de maatschappij zal tot nieuw evenwicht dienen te leiden, dat ook op langere termijn niet meer voor wijziging vatbaar is.

In de wereld is met een enkele uitzondering betrekkelijk rustig op dit rapport gereageerd. Niet evenwel in Nederland. Daar zijn sindsdien de emoties hoog opgelaaid en heeft de politiek, zonder zich overigens al teveel in de techniek noch in de basisveronderstellingen

te verdiepen, de conclusies van het MIT-rapport aangegrepen om de meest revolutionaire wijzigingen in de partijprogramma's voor te stellen.

Chaos

Sommige hoogleraren zijn „om”, anderen zijn niet „om” en als we een poosje zo door blijven gaan zal binnenkort de chaos compleet zijn. In niet geringe mate is enige tijd geleden het, overigens gerechtvaardigde, prestige van het MIT-rapport gestegen door een televisiediscussie tussen Prof. Meadows en een aantal buitengewoon slecht geselecteerde en onvoorbereide Europese deskundigen. Omdat Meadows het rapport zelf had geschreven en bovendien met bijzonder intellect begaafd bleek te zijn, viel het hem niet zo vreselijk moeilijk de wat zwakke argumenten van de „deskundigen” te ontzenuwen. Men moet aannemen dat deze uitzending bij velen de mening heeft verstevigd dat het MIT-rapport inderdaad het laatste woord is; dit ondanks de verzekeringen van Meadows elders en ook van Forrester dat dit bepaald niet het geval is.

Vooropgesteld dient te worden bij een beschouwing van het model dat het een uiterst zinvolle aanzet is tot interdisciplinaire modelvorming die het gebeuren in onze wereld beschrijft. Het Forrester-model bestaat uit 45 vergelijkingen die ieder voor zich bepaalde relaties tussen de fundamentele grootheden en andere grootheden weergeven en dat, gegeven bepaalde aannamen betreffende de beïnvloedingscoëfficiënten, toelaat een toekomstbeeld te schetsen. De realiteitswaarde van het model hangt uiteraard echter af van de basisveronderstellingen die in de vergelijkingen zijn gemaakt, alsmede van datgene wat in het geheel niet in het model is opgenomen.

Beperkingen van het wereldmodel

In het volgende moge een paar aanwijzingen worden gegeven die het model zouden kunnen completeren en die een aanduiding inhouden dat wellicht duidelijk andere conclusies zouden kunnen worden getrokken indien deze aanpassingen daadwerkelijk worden aangebracht.

Het MIT-model heeft een drietal eigenschappen die vanuit economisch gezichtspunt van fundamenteel belang zijn, namelijk:

1. de dienstensector is niet opgenomen;
2. er komen geen prijzen in het model voor;
3. het model behandelt de wereld als een geheel en is dus niet geregionaliseerd.

Wat het eerste punt betreft is het duidelijk dat indien en voor zover er voor deze sector geen schaarse materialen nodig zijn, en dat is voor het overwegende deel van de dienstensector het geval, deze sector dan zoveel kan groeien als maar mogelijk of wenselijk is. In feite geldt dit natuurlijk ook voor niet-vervuilende en niet-schaarse materialen gebruikende industrieën. Hoewel het uiteraard op dit moment nog wel zo is dat eigenlijk de meeste industrieën wel vervuiling teweegbrengen, zou men in dit verband bijvoorbeeld

Op 18 april jl. belegde Panta Rei, de kring van afgestudeerden der Nederlandse Economische Hogeschool te Rotterdam, een bijeenkomst over de economische implicaties van het MIT-rapport. De inleiders waren Drs. J. A. Hartog, lector aan de NEH, Prof. Dr. L. H. Klaassen en Prof. Dr. J. H. P. Paelinck, beiden hoogleraar aan de NEH en resp. president-directeur en directeur van het Nederlands Economisch Instituut.

Hoewel ESB al veel aandacht heeft besteed aan de wereldmodellen van Forrester en Meadows, leek het de redactie toch zinvol, gelet op het belang van het onderwerp, de inleidingen, aangepast aan de eisen welke het geschreven woord stelt, in ESB af te drukken.

toch wel kunnen denken aan bijv. de glasindustrie en de industrie die producten verwerkt welke uit overvloedig voorkomende materialen kunnen worden samengesteld. Daaronder vallen naar alle waarschijnlijkheid aanzienlijke delen van de chemische industrie indien en voor zover de vervuiling daardoor tot biologisch aanvaardbare proporties kan worden teruggebracht.

Het tweede punt is onmiddellijk met het eerste verbonden en levert een aantal interessante aspecten op. Prijzen werken in de werkelijke wereld als regulatoren van economische en zelfs ten dele niet-economische processen. Regulatoren zijn juist in de context van het economische deel van het model van het allergrootste belang, aangezien het juist de stijgingen van prijzen van grondstoffen zijn die de veranderingen in het gebruik daarvan induceren. Begint namelijk een bepaalde grondstof de grens van zijn uitputting te naderen, dan treden er via prijsstijging verschillende invloeden tegelijkertijd op en wel:

1. Een zuiniger gebruik van deze grondstoffen als gevolg van a. teruglopen van de vraag, en b. de invoering van technisch verbeterde productieprocessen met geringer materiaalgebruik per eenheid produkt. Een interessant voorbeeld van het onder b genoemde verschijnsel is het zeer sterk teruglopen gedurende de laatste 100 jaar van het steenkoolverbruik per ton geproduceerd staal als gevolg van de stijgende steenkoolprijzen. De technische coëfficiënten in het productieproces zijn, meer dan men vaak wel vermoedt, afhankelijk van de prijzen van de grondstoffen.

2. Het terugvloeien van grondstoffen en materialen naar de productieplaatsen. Dit is het verschijnsel van de „recycling”. Het is moeilijk om vertrouwen te hebben in „recycling” bij het huidige prijsniveau van wat we nu nog afvalproducten noemen. Materialen zoals kranten en flessen en gebruikte textielgoederen, zowel als metalen, die vroeger werden opgehaald en opnieuw gebruikt, verdwijnen nu in de verbrandingsovens, omdat de kosten van het verzamelen de waarde ervan te boven gaat. Op het moment dat er aanzienlijke winst kan worden behaald door deze producten in te zamelen, verandert dat weer en gaan we terug naar de vooroorlogse toestand. Het zal duidelijk zijn dat ook een dergelijke ontwikkeling in hoge mate wordt geïnduceerd door de ontwikkeling van de prijzen van de materialen. „Recycling” is dus geen proces

dat naar alle waarschijnlijkheid nooit zal plaatsvinden, doch een door prijzen geïnduceerde ontwikkeling die rechtstreeks wordt bepaald door de schaarste van de onderhavige materialen.

3. *Substitutie door minder of niet-schaarse materialen.* Een bekend verschijnsel in de bouwnijverheid is de met het stijgen van de welvaart geleidelijk plaatsvindende overgang naar staalconstructies, welk proces zich voltrok als gevolg van de stijging van de arbeidslonen en de relatief geringe prijs van staal. Op het moment dat staal schaars dreigt te worden, houdt dit substitutieproces op en gaat in omgekeerde richting. Het duurste materiaal wordt afgestoten. Een ander voorbeeld is de mogelijke vervanging van staal door glas in een niet gering aantal aanwendingen.

4. *Substitutie van bestaande door nieuwe productieprocessen waarbij gebruik wordt gemaakt van krachten die in onbeperkte mate beschikbaar zijn.* In dit verband valt te denken aan de productie van energie die momenteel plaatsvindt met behulp van kolen, olie, gas of kernmaterialen, doch waarvan men zich zou kunnen voorstellen dat substitutie plaatsvindt door gebruik te maken van de getijden of de zonne-energie. Vanzelfsprekend zal een dergelijke ontwikkeling niet te verwachten zijn op vrijwillige basis als niet een prijsstijging, geïnduceerd door het schaarser worden van de minerale produkten daartoe de aanstoot geeft.

Uit het voorgaande blijkt dus dat een groei van de economie op permanente basis mogelijk is door:

- a. toeneming van een groot deel van de dienstenproductie;
- b. toeneming van de productie met organische grondstoffen bij volledige „recycling” — een constant areaal voor grondstoffenproductie;
- c. productie met anorganische grondstoffen, volledige „recycling” en toenemende efficiency in het gebruik van de grondstoffen (grondstoffenintensiteit per eenheid produkt);
- d. overgang op geen grondstoffengebruikende productie.

Deze laatste mogelijkheid is, zoals hierboven vermeld, in het bijzonder van belang in de energiesector.

Bevolkingsgroei

Een verder essentieel punt zijn de beschouwingen over de bevolking. Dit probleem is op betrekkelijk eenvoudige wijze behandeld en men kan zich afvragen of niet een diepergaande analyse hier zeer wenselijk zou zijn. In het MIT-rapport wordt gesteld dat de materiële welvaart een negatieve invloed heeft op het geboortecijfer, doch de voedselconsumptie een positieve. Het is niet helemaal duidelijk hoe men deze beide invloeden heeft kunnen scheiden en Forrester spreekt zelf twijfel uit over de juistheid van deze aanname, doch stelt dan daarop dat het op het eindresultaat toch geen invloed zal hebben. Dit is een wat bevreemdende uitspraak die overigens moeilijk kan worden doorgrond zonder het gehele model door te rekenen, maar die uiteraard niet staande gehouden kan worden indien vele veronderstellingen correctie zouden behoeven. Sommige vroegere onderzoekingen schenen erop te wijzen, dat een vergrote consumptie van pro-

teïne de vruchtbaarheid van de vrouw doet afnemen en dus op lange termijn hiervan een matigende invloed op de bevolkingsgroei is te verwachten. Zeker is dit overigens ook bepaald weer niet.

De vraag blijft natuurlijk ook nog wel of het wegvallen van de dienstensector de bevolkingsprognose niet onnodig hoog heeft gemaakt. Via de in deze sector geproduceerde diensten i.c. het onderwijs zal namelijk het intellectuele peil van de wereldbevolking stijgen en als gevolg daarvan een aanzienlijke afneming van het geboortecijfer verwacht kunnen worden. We moeten voorts natuurlijk niet vergeten dat de bevolkingsgroei in het verleden voor een zeer aanzienlijk deel het gevolg is geweest van een daling van de sterftekansen die pas nu in de ontwikkelde landen tot staan blijkt te zijn gekomen. De bevolking heeft hierdoor sterk kunnen groeien ondanks tegelijkertijd trendmatige daling van het geboortecijfer. Het laat zich aanzien dat op betrekkelijk korte termijn, door het tot stand komen van deze daling, het sterftecijfer en de gelijktijdige verdere daling van het geboortecijfer de bevolkingsgroei in zowel de Verenigde Staten als in Europa zal gaan stagneren.

Regionalisering

Een en ander brengt ons langzaam maar zeker naar het derde probleem, namelijk dat het model niet ge-regionaliseerd is. Men krijgt bij het lezen van het rapport steeds de indruk dat bepaalde factoren in geheel andere gebieden spelen dan andere. Zo speelt de vervuiling momenteel de belangrijkste rol in de geïndustrialiseerde landen, doch het bevolkingsvraagstuk is het belangrijkste in de ontwikkelingslanden, uiteraard in het bijzonder in bepaalde delen van Azië. Het lijkt om deze reden niet zo elegant om alle factoren te zamen in één wereldmodel te stoppen. Het fundamentele punt dat naar voren wordt gebracht, is natuurlijk wel dat steeds één van de genoemde factoren uiteindelijk de groei zal doen stoppen. Uit het voorgaande is misschien duidelijk geworden dat daar in West-Europa en de Verenigde Staten nog wel wat aan te doen valt, maar moeilijker valt dit in te zien voor een land als India, waar de bevolkingsgroei beangstigende vormen heeft aangenomen. De door velen voorziene ramp lijkt niet erg waarschijnlijk in West-Europa of de Verenigde Staten, waar middelen en mentaliteit het uitbreken daarvan kunnen verhinderen, doch dreigt mijns inziens wel voor landen als India en Pakistan, waar de grens van de voedselproductie dicht is benaderd, de industriële productie onvoldoende is om voedselimporten te financieren en de bevolkingsgroei onbelemmerd doorzet.

Doch dit erkennend realiseren wij ons tevens terug te zijn daar waar we ook al eerder waren, namelijk bij de gigantische taak die het Westen te vervullen heeft met betrekking tot de ontwikkelingslanden waar we geconfronteerd worden met het grootste menselijke probleem waarvoor de wereld zich ooit geplaatst zag.

Het belang van dat probleem is niet verminderd door de activiteiten van de Club van Rome, al geven de politici en de actualiteitenrubrieken van de televisie ons die indruk wel. Wel zijn de andere problemen van de wereld ons duidelijker geworden. Dat betekent

Magie en misverstand om milieumodellen

PROF. DR. J. H. P. PAELINCK

Laten wij meteen van wal steken: veel gekibbel om de Club-van-Rome-problematiek zou niet zijn ontstaan, indien *opzet* en *waarde* van de gebruikte modellen van het begin af beter waren doorgelicht.

De modellen van het type dat Forrester en Meadows gebruiken, zijn gebaseerd op het samenvoegen van een aantal in wezen eenvoudige vergelijkingen. Bij deze modellen gaat men er vanuit dat op basis van een waargenomen *toestand*, die ongewenst wordt geacht, besluiten worden genomen die wijzigingen in die toestand teweeg brengen.

Voorbeeld

Het volgende is een voorbeeld hiervan. Indien y het waargenomen nationale produkt, y^* het gewenste nationale produkt (bijvoorbeeld geschat als de mogelijke bestedingsruimte), g het totaal van de overheidsbestedingen en c de overige nationale bestedingen voorstellen, dan geldt $y = c + g$.

De regering kan via een controle van haar eigen uitgaven proberen het niveau van de totale bestedingen te regelen, om zodoende vraaginflatie te vermijden. Een mogelijk gedrag is

$$\frac{\Delta g}{\Delta t} = \frac{1}{\alpha} (y^* - y) \quad (1)$$

---

dat wij ons nog meer zullen moeten inspannen naar oplossingen te zoeken op het gebied van de honger, de oorlog, de vervuiling van ons milieu, de bevolkingsaanwas, kortom, van alle variabelen die in het model zitten plus nog een paar. We waren al aan deze problemen bezig, met duizenden en duizenden wetenschappelijke en niet-wetenschappelijke werkers over de gehele wereld, die nu een aansporing hebben gekregen nóg harder te werken. Als dat het resultaat zal zijn van de activiteiten van de Club, dan zij deze gezegend. Er is ook, althans in Nederland, kans op paniek, een minderwaardigheidsgevoel en een gevoel van machteloosheid van de traditionele wetenschapsbeoefenaren en wilde maatregelen van een toekomstige regering van wie niemand weet hoe gedetailleerd en precies zij de nu 45 en dan wellicht 90 vergelijkingen zullen hebben bestudeerd en hoe diep hun eerbied voor een computer is geworteld.

Laten wij in afwachting van dit alles maar weer gewoon aan het werk gaan, met en zonder modellen.

L. H. Klaassen

Deze, naar het lijkt, eenvoudige vergelijking heeft evenwel een aantal aantrekkelijke eigenschappen. In de eerste plaats is de reactie van de economische maatregel proportioneel met de waargenomen afwijking, hetgeen een aanvaardbaar gedrag is (een wijziging in de formulering is natuurlijk altijd mogelijk). Verder is de vergelijking dimensioneel homogeen: y en y^* zijn stromen, $\Delta g / \Delta t$ is een stroomversnelling, en α is een tijdsduur: het aantal perioden dat nodig is totdat de „gap” tussen y en y^* is gesloten. Uiteindelijk is het nationale produkt, dat in periode t tot stand komt, gelijk aan

$$y_t = y_{t-1} + \frac{\Delta g}{\Delta t} \Delta t \quad (2)$$

Vergelijking 2 maakt het mogelijk het systeem progressief op te bouwen. Andere snufjes kunnen evenwel worden ingebouwd: zo kan α bijvoorbeeld een functie worden van de toestand van het systeem.

Het aan elkaar koppelen van een aantal vergelijkingen van type (1) en (2) leidt uiteindelijk tot het ontstaan van een lineair dynamisch systeem van de eerste orde in de individuele vergelijkingen, van maximaal de n -orde in het totale aantal vergelijkingen indien dit totaal n is. Het gedrag van het systeem (expansie, limietovergang, schommelingen) wordt bepaald door de zgn. overgangsmatrix A in de matrix

$$y_t = A y_{t-1} \quad (3)$$

De karakteristieke waarden van deze matrix spelen een heel bijzondere rol in de systeemanalyse.

Waarde van het systeem

Wat is nu de waarde van de opzet van zo'n systeem? Wij zouden de volgende punten naar voren willen brengen.

1. Een systeem als (1), (2) en (3) heeft oorspronkelijk alleen een theoretische waarde, m.a.w. het is slechts een gedachtenconstructie die eventueel toelaat werkhypothese van de *tweede orde* te ontdekken. Inderdaad werd het systeem opgebouwd op basis van elementaire werkhypothese (eerste orde), zoals die zijn neergelegd in vergelijking (1). Of het opsporen van eigenschappen van het systeem nu geschiedt via wiskundige afleiding of via computersimulatie, doet verder niet ter zake. Computerruns hebben bijv. geen

andere epistemologische waarde dan de uit de produktie afkomstige uitspraak dat

$$\frac{\partial f_i}{\partial p_i} < 0 \quad (4)$$

Hiermee wordt bedoeld dat de eigen prijsgevoeligheid van een produktiefactor altijd negatief is; uiteraard is dit alleen zo onder de primaire voorwaarden van het gehanteerde produktiemodel. Of dit empirisch relevant is, kan slechts via een toetsingsprocedure worden nagegaan.

2. Het vorenstaande houdt in dat het *realiteitsgehalte* van een model een functie zal zijn van de zorg waarmee het model aan de werkelijkheid wordt getoetst. Hoe dit moet bij gecompliceerde toestanden, is voor het ogenblik een strijdpunt. Systeemanalisten spreken in termen van *validatie* van het opgezette model, waarbij „inputs”, „black-box” en „outputs” een belangrijke rol spelen; econometristen ontwikkelen statistische *schattingsprocedures* die het mogelijk maken zowel de parameterwaarden van het model te bepalen als iets te zeggen over zijn empirische relevantie (bijv. de „likelihood-ratio”). Wij zelf houden er een tussenstandpunt op na, waarbij parameterwaarden een *relatief* begrip worden, afhankelijk van het *gebruik* van het model (korte of lange termijn), binnen bepaalde empirisch gestaafe randvoorwaarden (bijv. het teken van de parameter).

Toetsing

Wat de uitkomst van het debat ook moge zijn, empirische toetsing is geboden om het model „in gebruik te nemen”; werkelijkheidsuitspraken op basis van het theoretische model zijn voorbarig. Ter toelichting even een alternatief wereldmodel, in vijf vergelijkingen.

$$\Delta B = a_1 B - b_1 (I - B) - c_1 (V - B) + d_1 (M - B) \quad (5)$$

Behalve een autonome groei van de bevolking (B), neemt men een vermindering waar van die groei met de stijging van de industriële produktie per hoofd (I-B), het per persoon verbruikte voedsel (V-B) en een vermeerdering met de milieutoestand per persoon (M-B) ¹⁾.

$$\Delta M = -a_2 I - b_2 V + c_2 (I - B) \quad (6)$$

De milieuvervuiling is een directe functie van de industriële activiteit (I) en de voedselproduktie (V). De milieuvervuiling wordt echter minder als het inkomen per hoofd stijgt; hierbij is I ook een indicator voor de „bevolkingsvervuiling” (privé-auto's enz.).

$$\Delta R = -a_3 I + b_3 (I - B) \quad (7)$$

De natuurlijke hulpbronnen worden progressief uitgeput door de industriële bedrijvigheid, doch worden, via research (een functie van de stijging van de welvaart), weer uitgebreid.

$$\Delta V = a_4 (\bar{V} - V) \quad (8)$$

$$\Delta \bar{V} = b_4 (I - B) \quad (8a)$$

De voedselproduktie V tendeert naar een asymptoot ($\bar{V}$), die door research verschuift.

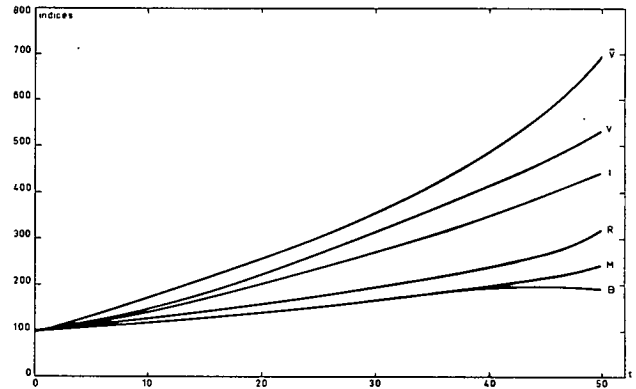
$$\Delta I = a_5 I \quad (9)$$

De industriële produktie groeit exponentieel.

Simulatie met de volgende overgangsmatrix en de beginwaarden $[BMRVVI]_0 = [100, 200, 100, 200, 300, 200]$ leverde de resultaten van grafiek 1 ²⁾.

$$A = \begin{bmatrix} 1,0425 & -0,0075 & 0 & -0,0075 & 0 & 0,0025 \\ -0,05 & 1 & 0 & -0,01 & 0 & 0,04 \\ -0,03 & 0 & 1 & 0 & 0 & 0,02 \\ 0 & 0 & 0 & 0,96 & 0,04 & 0 \\ -0,12 & 0 & 0 & 0 & 1 & 0,12 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1,03 \end{bmatrix}$$

GRAFIEK 1

De hier gesimuleerde ontwikkeling is „optimistisch”, in die zin dat milieu en natuurlijke voorraden eerder „groeien” dan in het niet verzinken. Dit roept dan de vraag op naar de epistemologische waarde van het opgestelde model dat zeker een *mogelijke* werelddynamiek weergeeft. Deze dynamiek is echter alleen geldig binnen de aangenomen gedragshypothesen en met de aangenomen parameterwaarden.

Als operationeel theorema zou men het volgende kunnen formuleren: „Onder de aangenomen gedragshypothesen zal het wereldbeeld zich ontwikkelen volgens de tendenties van grafiek 1”. Daarbij dient te worden opgemerkt, dat onder natuurlijke hulpbronnen ook nog wordt verstaan wat de mens, via adequate research, aan de ruwweg door de natuur geleverde materialen toevoegt.

Ons lijkt echter het bestuderen van het menselijk gedrag, en de factoren die zijn „neigingen” („propensities”) plegen te wijzigen, het voornaamste. Dit is vooral belangrijk voor de „geboorteneiging”, de „milieuneiging” en de „researchneiging”. Om deze adequaat te bestuderen, zijn *andere* complementaire modellen nodig, waardoor men terugvalt op de oude gedegen keuzemodellen uit de economie ³⁾.

„Input-output”-model

Een eenvoudig model is het volgende. Aangenomen wordt dat goederen van type 1 exclusief „milieugoederen” zijn (bijv. vervuilingswerende apparatuur) en dat goederen van type 2 „consumptiegoederen” voorstellen. Een mogelijke toestand van de wereld wordt beschreven door het volgende „input-output”-model.

¹⁾ Deze eenvoudige schrijfwijzen zijn toelaatbaar, aangezien alle variabelen in indices op basis 100 worden uitgedrukt.

²⁾ In deze grafiek zijn alle beginwaarden tot 100 herleid.

³⁾ Een voorbeeld hiervan: P. Nijkamp en J. H. P. Paelinck, Some models for the economic evaluation of the environment, te verschijnen in *Regional and Urban Economics: Operational Methods*, Vol. II, 1972, no. 4.

	1	2	F	P
1	10	20	0	30
2	0	0	50	50

V	20	30
P	30	50

Hierin stelt P de produktiewaarde voor, F de finale vraag en V de toegevoegde waarde. In dit model draagt sector 1 alleen tot de productie bij en sector 2 zowel tot de finale vraag als de productie; de technische coëfficiënten a_{11} en a_{12} zijn respectievelijk 0,33 en 0,40.

Wij nemen aan dat milieuvervuiling zorgvuldiger wordt bestreden en dat nu wordt vereist dat $a_{11} = a_{12} = 0,50$. De oplossing van het model volgt dan uit de volgende vergelijkingen.

$$L_1 + L_2 = L^* \quad (10)$$

$$P_1 = l_1 L_1 \quad (11)$$

$$P_2 = l_2 L_2 \quad (12)$$

$$P_1 = a_{11} P_1 + a_{12} P_2 \quad (13)$$

$$P_2 = F_2 \quad (14)$$

Hierin is L_1 de benodigde arbeid per bedrijfstak, l_1 is de sectorale arbeidsproductiviteit; L^* , het totale arbeidsaanbod, is exogeen. Nemen wij aan dat $l_1 = l_2 = 1$, dan is $L^* = 80$, daar $P_1 + P_2 = 80$ (volgt uit het vorige model).

	1	2	F	P
1	20	20	0	40
2	0	0	40	0

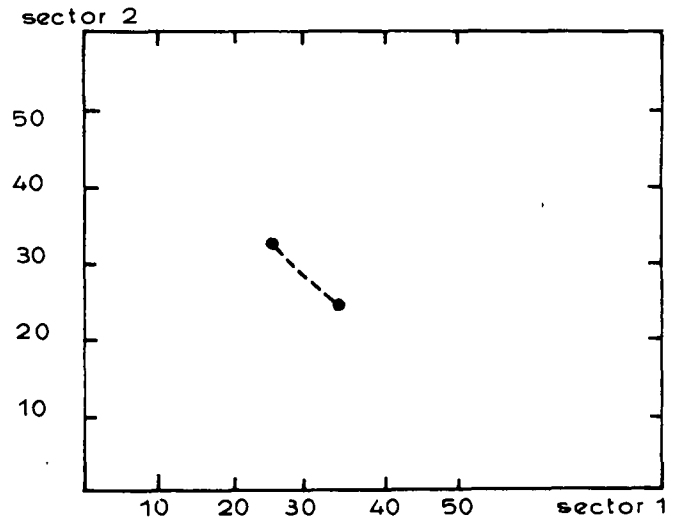
V	20	20
P	40	40

Deze tabel is een cijfermatige uitdrukking van een stuk transformatiecurve uit de economische tekstboeken (grafiek 2).

Wordt verder de „materiële welstand” gemeten door de verhouding F (situatie 2) / F (situatie 1), of door de totale toegevoegde waarde, die trouwens gelijk is aan de finale vraag, dan heeft men 20% materiële welvaart opgegeven ten bate van het milieubeheer.

Dergelijke, zelfs eenvoudige, modellen vormen de basis voor een verantwoorde keuze in het gebruik van schaarse produktiefactoren; het duidelijk doorrekenen van de gevolgen van alternatieve keuzen laat dan toe

GRAFIEK 2

de actie toe te spitsen op een keuzepatroon. Hierdoor worden de corresponderende parameters in het dynamische model gewijzigd, en kunnen de lange-termijnconsequenties opnieuw worden doorgerekend, met de interpretatie die hierboven werd gegeven.

Ons standpunt zouden wij als volgt willen samenvatten.

Conclusies

1. Dynamische modellen zijn onontbeerlijk bij de studie van een lange-termijnkeuze-problematiek.
2. Houden zij een stuk „black-box” in, dan zijn zij slechts te gebruiken bij het formuleren van hypothesen.
3. Gedragsrelaties spelen een centrale rol; studie van de determinanten van de verschillende veronderstelde gedragslijnen is belangrijk (informatie-effecten, „self-fulfilling and self-destroying profecies”).
4. Gezamenlijk gebruik van alternatieve modellen is meestal onontbeerlijk, door gebruik van een „alomvattend” model, hetgeen veelal tot onoverkomelijke complicaties leidt; modellen zijn uiteraard partiële, doelgerichte, onderzoekswerktuigen.
5. Tenslotte willen wij opmerken dat men een dubieus gebruik maakt van de wetenschap indien door het gebruik van snel opgestelde computermodellen de wereld de schrik op het lijf wordt gejaagd. Hierdoor is het mogelijk dat daardoor meer kwaad dan goed wordt gedaan.

J.H.P.P.

**Indien u niet álles op economisch gebied kunt lezen,
dan kunt u ESB onmogelijk missen.**

De theoretische economie en de Club van Rome

DRS. J. A. HARTOG

Dennis Meadows behandelt in zijn *Rapport van de Club van Rome* de dreiging van de overbevolking, de overindustrialisatie en de vervuiling. Deze dreigingen zijn vanuit diverse gezichtspunten te behandelen. In het volgende zal ik enkele opmerkingen maken over de geschiktheid van de theoretische economie, in de vorm zoals deze tegenwoordig wordt gepresenteerd, voor het analyseren van deze dreigingen.

„Flow” en „stock”

Een van de meest opvallende kenmerken van economische modellen is dat de variabelen *bijna alle een „flow”-karakter* hebben, dat zij dus de dimensies van een snelheid hebben, bijv. de consumptie van koffie is zoveel ton per tijdseenheid. Welvaart wordt gemeten in de hoeveelheden die men *per jaar* kan genieten van de verschillende goederen en diensten. „Stock”-grootheden, grootheden met het karakter van een voorraad waarvan de dimensie niet een factor „per tijdseenheid” bevat, komen zeer weinig voor. In het boek van W. Driehuis, *Fluctuations and growth in a near full employment economy*, vond ik in een 6 bladzijden tellende lijst met variabelen er slechts 6 die een „stock”-karakter hadden.

Dit is geen kritiek op het model van Driehuis, immers de bedoeling daarvan is het geven van voorspellingen op korte termijn en verklaring en voorspelling van de groei op middellange termijn, waardoor een geheel ander model nodig kan zijn dan voor de problematiek waarvan de Club van Rome ons heeft doordrongen.

Nonlineariteiten, bijvoorbeeld in de vorm van beperking van de aanwezige hoeveelheid grondstof, komen in deze soort modellen niet voor. Waarschijnlijk ten gevolge van twee redenen. Ten eerste was men enige decennia geleden niet zo doordrongen van de eindigheid van de hoeveelheid natuurlijke hulpbronnen die ons ter beschikking staat. Ten tweede had men toen nog niet de beschikking over computers met grote capaciteit. Het instrument van simulatie kon maar zeer moeizaam worden gehanteerd en men moest dus wel werken met lineaire modellen, die men zo construeerde dat zij voldeden aan bepaalde stabiliteitsvoorwaarden.

Mijns inziens is het zeer wel mogelijk dat het economische systeem niet stabiel is, m.a.w. na een verstoring niet weer terugkeert naar zijn uitgangspunt, maar zich steeds verder daarvan verwijderd tot het botst tegen bepaalde grenzen, naar boven of naar be-

neden, die het zich verder voortzetten van de beweging in de richting van het moment onmogelijk maken. Ik geloof dat de modellen die zo geconstrueerd zijn — met non-lineariteiten die een voortdurende groei in de weg staan — realistischer zijn, dus beter geschikt zijn om ons probleem te beschrijven, dan de klassieke groeimodellen die de onmogelijkheid van het naar oneindig lopen van de economische variabelen moeten laten volgen uit de grootte van bepaalde economische constanten. Ik wil natuurlijk niet beweren dat de grote economen deze non-lineariteiten niet zagen. Reeds Marshall is hier vrij expliciet (blz. 180 van de *Principles*, 8e druk, 1938). Bij Tinbergen vindt men op verschillende plaatsen een aanzet.

De betekenis van de „stock”-grootheden wordt dan onmiddellijk duidelijker. Zij kunnen bijv. de rol van bovengrens vervullen, omdat de industriële productie in zijn tegenwoordige vorm de aanwezigheid van grond- en hulpstoffen als koper, lood en de fossiele brandstoffen vóóronderstelt.

In de soort modellen gehanteerd door Forrester en Meadows zijn verder de „stock”-variabelen onmisbaar voor het genereren van het dynamische gedrag van het systeem. Maar daar wil ik hier niet op ingaan.

Metten van welvaart

Ik zou verder willen gaan door te beweren dat onze welvaart het best gemeten kan worden aan de omvang van de beschikbare voorraden van grond- en hulpstoffen. Het inkomensbegrip, dat tegenwoordig het meest wordt gehanteerd als maatstaf van welvaart, heeft het bezwaar dat het een „snelheid” is, dus slechts betekenis heeft op één bepaald moment. Het is dus mogelijk dat de huidige generatie een groot inkomen heeft dat geproduceerd wordt ten koste van de levensmogelijkheden van toekomstige generaties. Dit inkomensbegrip mist de mogelijkheid dergelijke aspecten in de analyse te betrekken.

Het grootste probleem van de „Welfare Economics”, d.w.z. het bepalen van de politiek die optimaal is voor een gemeenschap, is het construeren van een „nutsfunctie” die voor de gehele gemeenschap geldt. De taak van deze „nutsfuncties” zou kunnen worden overgenomen door de aanwezige voorraden essentiële grondstoffen bijv. gemeten in jaren-verbruik. Een bijkomend voordeel is dat tegelijkertijd een einde zou zijn gekomen aan de situatie dat de mythe van het zaligmakende van de economische groei automatisch

mathematische expressie vindt. Ik zal hierop nog terug komen.

Karakter van de theorie

Een tweede aspect dat het economisch-theoretische apparaat, zoals dat ons nu ter beschikking staat, weinig geschikt maakt als wapen in de strijd tegen de dreigende gevaren van overbevolking en overindustrialisatie, is het karakter van deze theorie, dat beschrijvend, eventueel verklarend is. Het geven van een descriptie van het economische systeem is misschien een nuttige bezigheid, maar men moet zich er wel rekenschap van geven dat de situatie in het economische systeem een geheel andere is, dan bijv. in de plantkunde. Linnaeus' classificatie van de planten heeft alleen maar zin als gevolg van het feit dat de beschreven werkelijkheid praktisch als onveranderlijk valt te beschouwen. Dat is nu juist in de economie notoir niet het geval.

Nog erger worden de consequenties hiervan wanneer men de economie niet ziet als slechts een beschrijvend, maar bovendien als een verklarend apparaat. Wat de econoom precies bedoelt met „verklaring” is mij nooit helemaal duidelijk geweest. Als men zegt dat men de consumptie van een goed verklaard heeft uit bijv. inkomen en prijs d.m.v. een bepaalde wiskundige selectie, wat heeft men dan verklaard?

Ergens achter het woord „verklaring” zal wel het begrip „causaliteit” verborgen zitten. In zijn meest stringente vorm zegt causaliteit dat de relatie tussen twee gebeurtenissen bestaat op alle plaatsen en tijden; de relatie geldt universeel. Newton bijv. nam aan dat de zwaartekrachtwet geldt voor alle tijden en op alle plaatsen van het heelal. Het is duidelijk dat een dergelijk causaliteitsbegrip in de economie niet kan gelden. Maar wat geldt dan wel?

Causaliteit

De behandeling van het causaliteitsbegrip door economen, bijv. Wold's *Causality and Econometrics*, treft mij als weinig gelukkig. Er zijn sommige vooraanstaande economen — zoals bijv. onze landgenoot Tj. Koopmans, die van mening zijn — althans waren — dat het gehele causaliteitsbegrip uit de theorie geweerd moet worden. Maar waaraan ontleent men dan het recht de in een bepaalde periode waargenomen relatie ook te veronderstellen voor een toekomstige periode? Het is juist de taak van het causaliteitsbegrip voorspelling mogelijk te maken. Men neemt de oorzaak waar en kan dan het gevolg voorspellen.

Men zegt vaak dat in het economische gebeuren geen causaliteit bestaat. Men spreekt dan over interdependentie, twee verschijnselen beïnvloeden elkaar wederzijds, A bepaalt B en tegelijkertijd bepaalt B weer A. Mijns inziens ontstaat deze misvatting doordat het tijdsinterval waarin de meeste economische variabelen worden gemeten, conventioneel wordt bepaald en zeer groot is. Zou men de tijdschaal kunnen verfijnen dan zou men zien dat de bepalende factor vóórloopt op zijn gevolg. Het woord oorzaak is hier opzettelijk vermeden.

Een belangrijke consequentie hiervan — dus van deze grove tijdschaal — is dat statistische bepaling van beïnvloedingscoëfficiënten buitengewoon wordt be-

moelijk, zelfs in die mate dat een onevenredig groot deel van de econometrie bestaat uit het construeren van schattingsformules met buitenissige eigenschappen. En zoals reeds gezegd, schat men dan op zijn best coëfficiënten waarvan het constant blijven in de toekomst twijfelachtig is, zo deze coëfficiënten al betekenis hadden in het verleden.

Voor het helpen oplossen van de onderhavige problematiek moet naar mijn gevoel de economie zijn descriptief patroon met de daaraan verbonden onoplosbare problemen van de tijdreeksanalyse verlaten en zich een *normatief karakter* aanmeten.

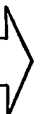
„Feedback”

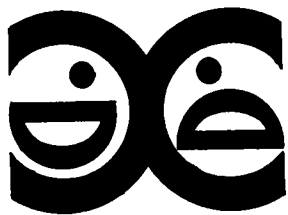
Een aanzet hiertoe is uiteraard aanwezig. Sedert jaren werkt bijv. Tinbergen al met doelvariabelen en instrumentvariabelen. Ik geloof echter dat met vrucht gebruik kan worden gemaakt van gedachten uit de meet- en regeltechniek. Een belangrijk voorbeeld van wat ik hiermee bedoel is, dat in het economische systeem noodzakelijk negatieve terugkoppelingslusen („feedback loops”) ingebouwd moeten worden, die al dan niet automatisch het systeem na een verstoring weer doen terugkeren naar zijn Ausgangssituatie. De belangrijkste automatische terugkoppelingslus van het theoretisch-economische model zijn de prijzen. Wanneer bepaalde artikelen schaars worden, zo zegt men, stijgen de prijzen, daardoor daalt het verbruik en stijgt de produktie wat een tendens oplevert tot herstel van het evenwicht. Ik ontken dat het prijzenmechanisme hier, dus in deze wereld van dreigende grond- en hulpstoffenschaarste, deze rol zal spelen.

Het gehele begrip schaarste, als gehanteerd in de theoretische economie, is een ander schaarstebegrip dan hier wordt bedoeld. In de theorie heeft schaarste weer een „flow”-karakter. Men spreekt van schaarste indien de produktie in een jaar tekortschiet voor het dekken van de in dat jaar gewenste bestedingen. De schaarste waar ik over wens te spreken heeft daarentegen een „stock”-karakter. Er zijn nog maar weinig fossiele brandstoffen, platina enz.

Toenemende schaarste in mijn zin hoeft niet te leiden tot prijsstijging, noch theoretisch, noch in feite. Van veel grondstoffen — waarvan de statistische reserve te meten is in enkele jaren — daalt de prijs zelfs (als gevolg van toenemende efficiency van de winning). Dit komt omdat van de aanbodzijde de prijs niet direct reageert op deze statistische reserve, maar slechts de produktiekosten representeert. Wel is het zo dat een kleine voorraad tot grotere produktiekosten kan leiden, omdat de winningskosten stijgen doordat bijv. moeilijker bereikbare lagen moeten worden aangeboord; hierdoor kan die dalende voorraad tenderen tot stijgende prijzen. Wanneer echter met het slinken van de voorraad de winningskosten niet toenemen, zal ook op de prijzen geen opwaartse druk worden uitgeoefend.

Deze functie zou eigenlijk uitgeoefend moeten worden door de speculatie. Maar de bedragen waar het hier om gaat zijn zo gigantisch dat naar mijn gevoel hiertoe onvoldoende kapitaal aanwezig zal zijn. De prijsvorming van grondstoffen is vanuit deze gezichtshoek theoretisch dan ook bijzonder interessant, maar het is hier niet de plaats daar dieper op in te gaan.

Noorwegen en de Europese Gemeenschappen¹⁾

DR. A. PEPPER

Wie op het ogenblik zijn vakantie doorbrengt in Noorwegen hoeft de taal niet machtig te zijn om te ontdekken dat bijna alle Noren bezig zijn met de vraag: wel of niet aansluiting bij de EG. Auto's zijn voorzien van stickers met korte, krachtige teksten als: JA tegen de Europese Gemeenschap (JA til EF) of Stem NEE (Stem NEI); soortgelijke herkenningstekens bevinden zich op veler kledij. Ook kan het voorkomen dat men verzeild raakt in een demonstratieve bijeenkomst of optocht (in de regel van tegenstanders) of dat men betrokken raakt in een discussie, zo gauw de discussianten merken dat je uit een EG-land komt, in de overigens meestal foutieve veronderstelling dat je dan wel iets zinnigs te melden hebt. Want de Noren stellen ingewikkelde vragen, waar 99% van de EG-„burgers” nooit over nagedacht of nooit van gehoord hebben. Zo in de trant van: hoe zit jullie landbouwpolitiek in elkaar en is het mogelijk dat de Noorse boeren kunnen rekenen op melksubsidies onder het EG-regiem?; hoe moeten we artikel zo en zo van het Verdrag van Rome nu precies interpreteren?; wat doen jullie aan

regionale politiek en welke instrumenten worden daarbij gebruikt?; zijn we genoodzaakt zonder meer buitenlandse werknemers in ons land toe te laten?; op welke principes is jullie industriële politiek gebaseerd?; is het zo dat bij jullie andere EG-inwoners zo maar land kunnen kopen?; hoe staat het met de positie van de werknemers in de EG?; hebben jullie eigenlijk nog wel wat te zeggen in eigen land of is het waar wat vele tegenstanders hier zeggen dat de politiek wordt uitgemaakt door de technocraten in Brussel?, enz. enz. Ga d'r maar aan staan.

Nee, vele Noren zijn beter op de hoogte met de EG dan wij, wat gezien de algemene onkunde hier te lande ook weer niet zo veel zegt. Al bijna twee jaar woedt er een hevige discussie over de toetreding. Alle kranten houden dagelijks enkele pagina's vrij voor commentaren, bijdragen, inlichtingen en artikelen van zowel voor- als tegenstanders. Men maakt zich niet aan overdrijving schuldig wanneer men stelt dat het land in twee kampen is gespleten en dat de EG, na de eveneens heftige politieke strijd over toetreding

tot de NAVO (1948/1949), het belangrijkste politieke vraagstuk is waarmee de Noren na de oorlog zijn geconfronteerd. In ons land, dat tot de grondleggers van de EG behoorde, is er eigenlijk nooit een principiële discussie van enige importantie geweest — zeker niet onder „het volk” — over de noodzaak van de EG. Of het moest zijn dat iedereen meer Europese samenwerking wel goed vond, na de niet al te opgewekte geschiedenis van het Europese vasteland. Daarbij komt dat onze toetreding speelde in een onpolitiseerde tijd, d.w.z. in een tijd waarin veel minder mensen zich actief met de politiek bemoeiden en deze overlieten aan de officiële politici.

Men krijgt uit de discussies in Noorwegen de indruk — en waarschijnlijk niet ten onrechte — dat de Noren voelen zich op een „point of no return” te bevinden. Zij staan tegenover een zeer machtige superstaat, die vooral economisch en administratief een behoorlijk „inge-

¹⁾ Eerder schreef ik over dit onderwerp in *ESB* van 31 maart 1971.

Collectieve nutsfunctie

Zoals ik reeds heb vermeld, is het moeilijkste probleem in het construeren van een normatieve economie het definiëren van een collectieve nutsfunctie. Binnen het kader van de onderhavige problematiek wordt deze moeilijkheid vergroot doordat men niet het nut voor één bepaalde periode wil maximeren, maar zoiets als de integraal, de som daarvan over een groot aantal jaren, zodat dus opofferingen nu afgewogen zullen moeten worden tegen voordelen voor een toekomstige generatie. Ik beweer dat we daar de instrumenten niet voor hebben, ook de ethische niet. Het instrument dat in de theoretische economie in deze omstandigheden wel wordt gebruikt is dat van het verdisconteren van toekomstige opbrengsten. Vaak

ook stelt men zijn horizon heel kort in. Als richtsnoer voor beleggingen wordt bijv. vaak gesteld dat het geïvesteerde kapitaal binnen vijf jaar weer moet zijn terugverdiend. Beide instrumenten zijn zeer primitief.

Beter lijkt het mij te pogen een criterium te ontwerpen, gericht op het opraken van essentiële grond- en hulpstoffen. Door Meadows wordt als een rationele politiek voorgesteld een dusdanig gebruik van deze middelen dat de huidige bekende voorraad voor een gegeven periode voldoende is, bijv. 70 jaar omdat dit ongeveer de levensduur is van de jongste reeds nu bestaande generatie en dat het onze taak moet zijn de nalatenschap aan onze eigen kinderen niet te verkwisten. M.i. is het een gedachte die verdere aandacht verdient.

J. A. Hartog

Tabel 1. Vóór aansluiting bij de EG (in %) ⁴⁾

	december	januari	februari	maart	april	mei	juni
Alle stemgerechtigden	30	41	42	41	46	46	47
Sociaal-democraten (Arbeiderparti)	28	51	47	46	61	55	61
Conservatieven	77	79	84	83	86	83	85
Christelijke volkspartij	25	28	28	21	24	38	36
Centrumpartij (boeren)	3	8	7	2	7	5	3
Socialistische volkspartij (PSP)	5	5	9	11	7	14	5
Links-liberalen	42	47	44	45	44	37	40

In het parlement (Storting) hebben deze partijen — in volgorde van de tabel — resp. het volgende aantal zetels, op een totaal van 150: 74, 29, 14, 20, —, 13.

draaide" machine is. Noorwegen is een klein land dat zich in grote lijnen maar heeft te voegen naar de condities door de EG gesteld. Moeten we ons, zo is de vraag in Noorwegen, als kleine staat nu maar aansluiten bij deze supermacht of is het zinvoller in het huidige politieke wereldbestel een wat onafhankelijker positie in te nemen. Moet er niet juist samengewerkt worden met krachten, die een andere richting willen geven aan de nu wel zeer autonome ontwikkeling in de richting van economische groei, supermachtspolitiek e.d. De internationaal bekende vredesonderzoeker Johan Galtung, bepaald geen „opgewonden" heerschappij, wijst in een zeer scherp artikel op de gevaren van de EG-ontwikkelingen voor de internationale vrede ²⁾. In zijn opvatting werkt de EG onder meer verstarrend voor de verhoudingen in Europa, omdat de integratie in West- en Noord-Europa een nog sterkere integratie in de Oostbloklanden oproept, wat een iets meer zelfstandige rol van de kleine Oosteuropese landen in de toekomst illusoir maakt. Verder is hij van mening dat een vergrote EG, nog sterker dan nu al het geval is, de afhankelijke positie van de ontwikkelingslanden vergroot, wat hij als een gevaar voor de vrede ziet. Hij is dan ook van mening dat Noorwegen om die redenen geen lid van de EG moet worden.

Er zijn uiteraard meer redenen die door de tegenstanders, die zich hebben gebundeld in de Volksbeweging tegen de EG (met 100.000 actieve leden), naar voren worden gebracht. Om de belangrijkste te noemen:

1. de EG functioneert in de eerste plaats als instrument van enge kapitalistische belangen, die niet gediend zijn met de beperkingen van de nationale grenzen;
2. de arbeidersbeweging die voor een aanvaardbaar sociaal-politiek klimaat in Noorwegen heeft gezorgd, wordt door toetreding verzwakt, omdat in de EG de arbeidersbeweging een vrij zwakke positie heeft;

3. in de EG is van enige parlementair-democratische invloed op de Europese organen geen sprake ³⁾; de democratie is trouwens een staatsvorm, die op zijn minst in twee belangrijke landen, Italië en Frankrijk, nauwelijks vaste grond onder de voeten heeft;

4. de tendens tot centralisatie van de industriële ontwikkeling in de EG, zal het voor Noorwegen onmogelijk maken het dunbevolkte land bevolkt te houden; de weigering van de EG duurzame uitzonderingsregelingen voor de landbouw en visserij te accepteren is daar een bewijs voor;

5. voor vele Noren is het verlies van een stuk soevereiniteit een onoverkomelijk bezwaar.

Wat zeker is dat, ook wanneer men bepaalde bezwaren niet deelt, het moeilijk te bewijzen valt of zij in de toekomst niet reëel kunnen worden. Zo valt ook in ons land veel weerzin te registreren tegen de niet-democratische structuur van de Europese organen. Voor de Noren wegen die bezwaren nog sterker, omdat de Noren „vers" tegen de EG aankijken. Na 15 jaar nog geen democratische invloed, versterkt niet bepaald het geloof in een gunstige wending in de toekomst.

De Volksbeweging vindt haar aanhangers onder alle partijen en derhalve bij mensen van allerlei slag, zij het dat de conservatieven en, in mindere mate, leden van de sociaal-democratische „Arbeiderparti" bepaald minder vertegenwoordigd zijn. In tabel 1 vindt men het resultaat van de opiniepeilingen die maandelijks worden gehouden. Interessant zijn de verschuivingen die hebben plaatsgevonden. Er is beweging aan het front!

Links van de Volksbeweging opereert nog een veel kleiner, doch militant marxistisch-lenistisch Comité tegen de EG en de duurte. Bij de Volksbeweging hebben zich vele mensen van naam aangesloten. Men kan bepaald niet zeggen dat zij een verzameling onbekookte lieden

is. Economen van naam als Frisch, Johansen, Holte e.a. hebben zich bij de tegenstanders geschaard. Ook hier kunnen economen, net als bij het Engelse debat, het maar moeilijk met elkaar eens worden, gedeeltelijk op principiële, gedeeltelijk op technische gronden. Zo zijn er economen, zoals de directeur van het Noorse Centraal Planbureau Odd Aukrust, die beweren dat een handelsovereenkomst een acceptabel alternatief is voor de toetreding. Anderen beweren weer dat Noorwegen, dat de laatste jaren een bijzonder gunstige economische ontwikkeling doormaakt, „op de fles gaat" bij niet-toetreding; zij wijzen daarbij op de omvangrijke export naar het toekomstige lid, Engeland, en de grote betekenis van de EG voor de scheepvaart (de belangrijkste deviezenbron) en de elektro-metallurgische industrie. Maar in ieder geval kan men vaststellen dat vele gezaghebbende Noren — van wetenschapsmensen tot politici — tegen toetreding zijn.

Dat neemt niet weg dat van zowel de tegenstanders als de voorstanders, in de hitte die het debat kenmerkt, demagogische trucs niet uit de weg gaan. De Volksbeweging omvat bijv. zo'n mengelmoes aan mensen en opvattingen dat een selectief gebruik van argumenten zijn uitwerking niet mist, afhankelijk van het feit of men boeren dan wel links-socialisten onder zijn gehoor.

²⁾ Dit uitvoerige en genuanceerde artikel, getiteld: Det Europeiske fellesskapet og verdenssamfunnet, is verschenen in *Samtiden*, 80ste jrg., 1971, hefte 10, blz. 583-612; zie ook van Galtungs hand: Europe, bipolar, bicentric or cooperative, in *Journal of Peace Research*, 1972, nr. 1, blz. 1-26. In dit artikel kondigt hij de verschijning aan van zijn boek: *The European Community, superpower in the making*.

³⁾ Zie bijv.: Institutionele perikelen in de Europese Gemeenschappen, in: *ESB* (Europa-bladwijzer), 14 juni 1972, blz. 583-585.

⁴⁾ *Aftenposten*, 1 juli 1972, blz. 3, waar de resultaten van het onderzoek van het Norsk Gallup Institutt staan vermeld.

vindt. Men krijgt, eerlijk gezegd, wel eens de indruk dat aan de EG alles wordt verweten waar men zelf ook nog geen oplossing voor heeft gevonden. Want in grote lijnen kent Noorwegen alle problemen die geïndustrialiseerde landen hebben. Druk op de grote steden, ontvolking, fusies van bedrijven, achtergestelde positie van de vrouw, zwakke bedrijfstakken en regio's enz. Wanneer de voorstanders daarentegen zeggen dat deze problemen in de EG beter opgelost kunnen worden, is dat ook een slag in de lucht. Eveneens het verwijt dat de tegenstanders zich buiten de internationale gemeenschap stellen bij niet-toetreding. Aan de andere kant hebben de voorstanders natuurlijk gelijk wanneer zij stellen dat Noorwegen door vele banden aan Europa is verbonden en dat de tegenstanders het doen voorkomen dat nu opeens de soevereiniteit in gevaar is. Toch spreekt die soevereiniteitskwestie vele Noren aan, doordoes eenvoudig om het historische feit dat het land formeel pas sinds 1905 volledig onafhankelijk is. Nationale sentimenten laten zich dus gemakkelijk aanwakkeren.

Hoe ligt nu de situatie in het parlement, dat begin juni zijn grote afsluitende driedaagse EG-debat begeleid vond door een demonstratie van ongeveer 15.000 demonstranten voor het parlamentsgebouw? Daarvoor is eerst nodig te vermelden dat toetreding grondwettelijk een 3/4 meerderheid vereist. Vervolgens dat de Noorse regering in een eerdere fase heeft besloten de onderhandelingsresultaten in Brussel aan een adviserende volksstemming te onderwerpen. Maar het is door de regering al op voorhand duidelijk gemaakt dat wanneer een meerderheid zich bij de volksstemming tegen toetreding uitspreekt, Noorwegen buiten de EG zal blijven. Ook al zou de regering in dat geval anders willen, zou dat niet mogelijk zijn omdat nu al 44 parlementsleden zich als tegenstanders hebben opgeworpen⁵⁾, meer dan de 38 die daarvoor formeel nodig zijn. Wel lijkt de verwachting gewettigd — verschillende tegenstanders onder de parlementsleden hebben zich al in die zin uitgelaten — dat bij een JA tegen de EG de parlementaire meerderheid gehaald zal worden. Dit betekent dus dat de volksstemming, die op 24 en 25 september a.s. gehouden zal worden, materieel beslissend zal zijn.

Op het ogenblik regeert de „Arbeiderparti”, die met 74 van de 150

Tabel 2. *Opinie t.a.v. toetreding tot de EG (in%)⁸⁾*

	december	januari	februari	maart	april	mei	juni
Ja	22	33	32	29	33	35	37
Nee	50	46	45	43	40	41	44
Geen mening	28	21	23	28	27	24	19

zetels een minderheidsregering vormt. Zij regeert, zeker in het EG-vraagstuk, met de volledige steun van haar traditionele vijand, de conservatieve partij. In die partij zijn de tegenstanders ver te zoeken, terwijl in de sociaal-democratische gelederen een kleine minderheid zich tegen de partijlijn in deze kwestie heeft gekeerd. De Centruumpartij (boeren) is volledig tegen, terwijl de links-liberalen en de Christelijke volkspartij gespleten zijn. De „Arbeiderparti” kan in de komende, reeds ingezette en beslissende campagne rekenen op de steun van het grote bevriende vakverbond (Landsorganisasjonen - LO), dat overigens intern wat meer tegenstand ontmoet heeft.

Sinds het begin van dit jaar is de regering bezig met een omvangrijke voorlichtings- en propagandacampagne, begeleid door een stroom aan geschriften. De nota aan het parlement⁶⁾ — een dik boekwerk — waarin toetreding wordt aanbevolen is in maart jl. verschenen, nog geen twee maanden daarna gevolgd door een „alternatieve” nota⁷⁾ — een niet minder dik boekwerk — van de Volksbeweging. Beide nota's zijn overigens zeer lezenswaardige documenten over de EG. Veel later dan de Volksbeweging is begin dit jaar de JA tegen de EG-beweging gestart, die met name de laatste maanden (juni: 85.000 leden) een sterke groei doormaakt. Beide bewegingen krijgen subsidie van de regering.

Hoe het grote gevecht in de volgende twee maanden zal aflopen is moeilijk te voorspellen. De tegenstanders beschikken over veel sympathie en mankracht(!) bij de jeugd, waarvan overigens een deel niet mag stemmen. Tabel 2 geeft daarom een iets te ongunstig beeld van de positie van de voorstanders, omdat zij betrekking heeft op de opinies van de populatie van 15 jaar en ouder. Daarentegen beschikken de „Arbeiderparti” en de vakbeweging (LO) over een zo indrukwekkend apparaat en een zo groot aantal actieve leden, gevoegd bij een traditioneel sterke discipline in de arbeidersbeweging, dat verwacht mag worden dat de voorstanders (althans de voorstemmers) in aantal zullen toenemen. Veel zal afhangen van „toevallige”

gebeurtenissen; er zal een grote gevoeligheid zijn voor stemmingmakerij (van welke kant dan ook) zo vlak voor de volksstemming. Zeker is dat wie er ook wint, de overwinning klein zal zijn. Hoe gevaarlijk voorstellen ook is, voorlopig houd ik het op een kleine overwinning voor de voorstanders.

Voor wie Noorwegen graag in de EG zou zien, is deze voorspelling uiteraard geen reden de ontwikkeling aldaar niet met aandacht te volgen. Een NEE tegen de EG heeft bijv. ook consequenties voor de toetreding van Denemarken. Want in Denemarken wordt een week na de Noorse volksstemming over dezelfde kwestie een, ook formeel, beslissend referendum gehouden. In Denemarken verschilt de situatie in zoverre van Noorwegen dat daar de tegenstand, hoewel ook bepaald niet gering, (bijv. de belangrijke metaalindustriebond is tegen⁸⁾) minder is. Maar een NEE van Noorwegen, waar Denemarken altijd zulke goede en vriendelijke contacten mee onderhoudt (ook de „gewone” Denen en Noren kunnen het goed met elkaar vinden), zou wel eens kunnen betekenen dat de minderheid bij het referendum in een meerderheid omslaat. De anti-EG-bewegingen in beide landen houden uitvoerig contact met elkaar. Men kan dan ook omstandig speculeren over de motieven die de Deense premier Jens Otto Krag — notabene leider van de bevriende sociaal-de-

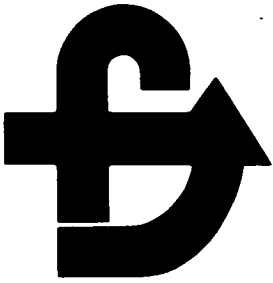
⁵⁾ Zie *EEC Nytt*, nr. 10, juni 1972, blz. 1. *EEC Nytt* is het blad van de Volksbeweging dat regelmatig, in een oplage van ruim 1 mln. exemplaren, verschijnt.

⁶⁾ St. meld. nr. 50. (1971-1972), *Om norges tilslutning til De Europeiske Felleskap*, uitgegeven door het Ministerie van Buitenlandse Zaken, 176 blz. (dubbelkoloms), met 88 blz. bijlagen.

⁷⁾ *Folkebevegelsens melding om Norges forhold til De Europeiske Felleskap (EF)* (Motmelding til Regjeringens Stortingsmelding nr. 50, 1971-1972), 236 blz. (dubbelkoloms), met 49 blz. bijlagen.

⁸⁾ Aftenposten, o.c.

⁹⁾ *EEC Nytt*, o.c. Daar wordt nog vermeld dat op het buitengewone congres van het Deense vakverbond (LO) 524 afgevaardigden vóór aansluiting stemden, 406 tegen, terwijl 11 afgevaardigden zich van stemming onthielden.

Het wetsontwerp inkomstenbelastingtarief bij nader inzien

F. C. WIJLE

Op 19 juni jl. werd bij onze Tweede Kamer ingediend een ontwerp van wet tot wijziging van de structuur van het tarief van de inkomstenbelasting (gedrukte stukken, zitting 1971-1972 - 11879), hierna te noemen: het ontwerp. De Memorie van Toelichting daarbij is van de hand der bewindslieden Nelissen en Scholten, en het is de bedoeling de daarbij voorgestelde tariefs- en andere wijzigingen te doen ingaan per 1 januari a.s. De perspublicaties hebben inmiddels reeds weerspiegeld het belang van dit ontwerp voor iedere — niet voor het leven van inkomen verstoken — gehuwde dan wel ongehuwde persoon, naar wij mogen aannemen dus voor iedereen.

Aangezien de schrijver van dit ESB-artikel zich door omstandigheden ¹⁾ recentelijk heeft mogen verdiepen in dezelfde materie als die, welke het ontwerp opnieuw wil regelen, kan hij geacht worden behoefte te gevoelen om op redactioneel verzoek zijn eerste indrukken — en liefst nog iets méér — weer te geven over de wijze waarop het ontwerp die materie heeft bewerkt.

mocratische partij en voorstander van toetreding — hebben bewogen de Noorse premier Trygve Bratelli niet van dienst te zijn door de Denen eerst naar de stembus te laten gaan. Het daar eerder te verwachten JA tegen de EG zou de kans op een JA in Noorwegen aanzienlijk hebben vergroot ¹⁰⁾.

Bram Peper

¹⁰⁾ Voor een voortreffelijk artikel over de Noorse situatie, met veel achtergrondmateriaal, kan ik nog verwijzen naar M. C. A. Brongers, Noorwegen en de EEG, *Socialisme en Democratie*, jrg. 29, no. 5 - mei 1972, blz. 225-239.

Die indrukken zijn velerlei en het valt niet mee ze in het kort samen te vatten. Hoewel het ontwerp reeds snel doet denken aan een — naar Nederlandse fiscale begrippen — gedurfde, radicale, om niet te zeggen revolutionaire aanpak, ademt de Memorie van Toelichting een geest van een zekere laconieke nuchterheid, wars van retoriek inzake rechtsbewustzijn, maatschappelijke realiteiten e.d. Het is alsof de bewindslieden ons met weinig aplomb veel nieuwigheden aanbieden, ons slechts een geringe kijk gunnen op „het achterste van hun tong” en het aan ons overlaten tussen de regels door te speuren naar diepere achtergronden en motieven van hun opzet.

Deze rubriek wordt verzorgd door het Fiscaal-Economisch Instituut der Nederlandse Economische Hogeschool.

Eerste verkenning

De directe aanleiding tot het ontwerp schijnt te liggen in het regeerakkoord, onder meer vermeldend „optrekking belastingvrije voet (in de richting van gelijkstelling belastingvrije bedrag voor gehuwden met 1 kind aan het netto-minimumloon)”. Nu was dit belastingvrije bedrag f. 5.790 en het wordt volgens het ontwerp f. 6.750 plus (voor de desbetreffenden in feite) f. 650 kinderbijslag, terwijl thans het minimumloon (bruto) bedraagt f. 10.327,20. Aan het regeerakkoord wordt aldus althans naar de letter voldaan. Over de overige belastingvrije bedragen later meer.

De noodzaak tot tariefsaanpassing uit dezen hoofde is aangegrepen om zich nader te bezinnen op de gehele problematiek — met al haar knelpunten — rond het inkomsten- en loonbelastingtarief in het algemeen. Tenslotte lag er nog een

reeds ruim twee jaar onbeantwoord Voorlopig Verslag betreffende de *Nota fiscale positie van de werkende gehuwde vrouw*, de zgn. Nota-Grapperhaus (zitting 1969-1970 - 10515). En zo vinden wij in het ontwerp een aantal tamelijk ingrijpende wijzigingen voorgesteld, waarvan als belangrijkste — en hierna aan kritische beschouwingen te onderwerpen — zijn te noemen:

- I invoering van een zgn. schijventarief met differentiatie in belastingvrije bedragen (voeten);
- II reorganisatie van de fiscale positie der buitenshuis werkzame gehuwde vrouw;
- III onbelastbaarstelling van de kinderbijslag en incorporering van de kinderaftrek in de belastingvrije bedragen.

Voorts valt te vermelden:

- verkleining van het tariefsverschil tussen gehuwden en ongehuwden;
- belastingreductie voor buitenshuis werkende ongehuwden met jongere kinderen (onvolledige gezinnen);
- verstoting van bejaarden en gehuwd-geweest-zijnden uit het gehuwdentarief;
- rangsohikking van jongere ongehuwden met kinderaftrek en van gehuwd-geweest-zijnden in het tarief voor oudere ongehuwden, waarvoor overigens de leeftijd van ingang wordt verlaagd van 40 tot 35 jaar.

Een geduchte hinderpaal bij dit alles vormt het gemis aan budget-

---

¹⁾ Hij is nl. de auteur van *Belastingen en gezinseenheid*, geschrift no. 3 van het Fiscaal-Economisch Instituut der NEH, in dezelfde week als het onderhavige wetsontwerp verschenen bij Kluwer-Samsom (in volgende noten aangehaald als: geschrift no. 3).

taire ruimte voor verlaging der totale inkomsten- en loonbelasting-opbrengst. De in het ontwerp belichaamde belastingverlichtingen moeten daarom hun tegenwicht vinden in verzwaren van een nagenoeg gelijke totaalomvang bij anderen. Dit noopt uiteraard tot moeizame selectie dergenen, wier gewezen en tandengeknars wij in gedachten reeds horen opklinken omdat zij het „gelach” der uitverkorenen straks zullen moeten gaan betalen.

Voorlopige blik vooruit

Niet iedereen zal alle voorgestelde veranderingen toejuichen. Sommigen zullen pleiten voor behoud van regelingen, welke het ontwerp beoogt te doen verdwijnen. Anderen zullen bepleiten, dat het ontwerp bepaalde dingen behoudt of in te grote mate behoudt. Er is reeds geschreven: „Het wetsvoorstel is minder modern dan het er uitziet”²⁾. De hierna volgende beschouwingen vertonen in hoofdzaak de tendens tot bevestiging van deze laatste slagzin.

Immers het ontwerp gaat, zij het in terughoudender vorm, nog steeds uit van het klassieke gezinspatroon, als prototype ter benadering van fiscaal-relevante draagkracht. Het echtpaar met de „alleenverdienende man” geniet nog steeds de maximale fiscale verlichting in vergelijking met de ongehuwde staat. De vrouw wordt nog steeds verondersteld niet teveel eigen inkomen te verwerven, wil deze verlichting niet in verzwaring omslaan. Het omslagpunt blijkt zelfs bij niet-arbeidsinkomsten der vrouw nog lager te liggen dan thans, bij arbeidsinkomsten echter hoger (behalve als het manneninkomen laag is); haar inkomen mag in het algemeen dat van de man evenwel niet overtreffen.

Ook het exclusief vastknopen van fiscale huwelijksgevolgen — voordelige zowel als nadelige — aan het wettiglijk gesloten huwelijk wordt in het ontwerp als iets vanzelfsprekends gecontinueerd.

Dat de ontwerpers op dit vlak hun neigingen tot progressiviteit (niet die tot progressie!) een halt hebben toegeroepen en zodoende hun ontwerp een compromissoir karakter hebben gegeven, is wellicht uit een oogpunt van „haalbaarheid” een staaltje van wijs beleid; wij verkeren nu eenmaal nog steeds in een overgangperiode wat betreft onze gezinsconcepties. Wél mogen wij ons afvragen, in hoeverre deze behoud-

zucht ons kansen beneemt om:

1. via de belastingpolitiek een bijdrage te leveren tot een aan de huidige situatie meer adequate bevolkingspolitiek;
2. ter compensatie van de budgettaire offers eens iets anders te overwegen dan het afgezaagde zwaarder belasten van hogere inkomensgroepen;
3. nog ooit te kunnen geraken tot een werkelijk evenwichtig fiscaal gezinsregime.

Met name op dit laatste punt zij hier onze aandacht gericht.

De lezer wordt verondersteld te beschikken over de tekst van het ontwerp³⁾ en ook over enige kennis van de inhoud ervan.

I HET SCHIJVENTARIEF

Algemeen

Het belastbare inkomen is in grote lijnen gelijk aan dat volgens de huidige wet na eliminering van de eventuele (aanspraak op) kinderbijslag en van het afzonderlijk te belasten arbeidsinkomen der gehuwde vrouw. Van hetgeen er dan overblijft, wordt geheven voor zover het bedrag strekt:

over de eerste f. a	: 0%
over de volgende f. 10.000	: 24%
over de volgende f. 6.250	: 32%
vervolgens over f. 7.500,	
f. 11.250, f. 13.750, f. 16.250,	
f. 20.000 en f. 40.000:	
resp. 40, 50, 56, 61, 65 en 68%	
en over de rest:	70%

Dit tarief geldt voor iedereen; de enige mogelijkheid — afgezien van de overgebleven samenvoegingsbepalingen — om rekening te houden met iemands subjectieve omstandigheden zit nog slechts in de bepaling van de grootte van a . En het ligt dan ook voor de hand, dat in dit systeem de regulering der individuele belastingdrukverhoudingen in beslissende mate afhangt van de keuze van het aantal en van de bedragen der a 's, ook wel genaamd: belastingvrije bedragen, sommen of voeten.

Het ontwerp verdisconteert in zijn keuze dienaangaande de

- (verschillen tussen) de belasting van ongehuwden en gehuwden (thans tariefgroepen I, IA en II);
  - kinderaftrek (thans tariefgroep III met n kinderen);
  - arbeidsongeschiktheidsaftrek (thans art. 53 lid 5 Wet IB 1964);
  - bejaardenaftrek (idem),
- terwijl het daarin als nieuwe ele-

menten verwerkt voorzieningen betreffende:

- buitenlandse belastingplichtigen (hun a wordt op nihil gesteld voor zover hun belastbare inkomen niet bestaat uit inkomsten uit arbeid of uit publiekrechtelijke uitkeringen; dus een belastingverzwaring);
- buitenshuis werkzame gehuwde vrouwen (voor sommigen een belastingverzwaring, voor anderen een -verlichting; zie sub II);
- buitenshuis werkzame ongehuwden met jongere kinderen (zgn. onvolledige gezinnen; een nieuwe belastingverlichting althans voor zeer velen).

Door de tariefdifferentiatie aldus in die a 's te concentreren bevordert het ontwerp (desbewust?), dat de discussies rond het toekomstige tarief zich daarop eveneens gaan toespitsen en hun culminatie vinden in touwtrekkerijen tussen regering enerzijds, politici (en indirect belangengroepen) anderzijds over verhoging van voorgestelde en creatie van verdere a 's. Het gevaar lijkt geenszins denkbeeldig, dat dan uiteindelijk de overzichtelijkheid en uitvoerbaarheid — kortom de eenvoud — van de belastingregeling nog weer verder te lijden krijgt aan overdoersing met sociale elementen⁴⁾.

Licht- en schaduwzijden

Het schijventarief wordt aangeprezen met een beroep op zijn grote doorzichtigheid en op de mogelijkheid om door een brede eerste belaste schijf de middengroepen, in het bijzonder die t/m de premiegrens (zijnde thans f. 21.150) te ontzien en zwaardere progressie bij extra-inkomsten (bijv. overwerkloon) tegen te gaan. Ook wordt gewezen op het bestaan van meerdere tarieflijnen als bezwaar tegen het huidige stelsel en — alweer — op het regeerakkoord, dat spreekt van een „eventueel eerste aanzet tot verzachting van de progressie in de loon- en inkomstenbelasting voor de middengroepen”. Voorts is in dit verband nog van belang het oordeel der bewindslieden, dat met name het uniforme tarief de fiscale achterstelling

²⁾ In *NRC-Handelsblad* van 4 juli 1972 door Mr. P. J. van Zeven.

³⁾ Tevens gepubliceerd in *Vakstudie Nieuws*, jaargang 27, no. 13A.

⁴⁾ Vgl. geschrift no. 3, blz. 78 en 79.

Tabel 1

Groep	Verlichting	Verzwarend
Ongehuwden beneden 35 jaar zonder kinderen	vanaf f. 12.000	t/m f. 11.000
Ongehuwden boven 39 jaar zonder kinderen	t/m f. 7.000 en vanaf f. 13.000	van f. 8.000 t/m f. 12.000
Gehuwden beneden 65 jaar zonder kinderen	t/m f. 10.000	vanaf f. 17.000
Gehuwden boven 64 jaar zonder kinderen	t/m f. 12.000	vanaf f. 19.000
Ongehuwden boven 64 jaar zonder kinderen	geen	vanaf f. 6.000
Gehuwden beneden 65 jaar met 2 kinderen	t/m f. 13.000	vanaf f. 26.000
Ongehuwden beneden 65 jaar met 2 kinderen	geen	vanaf f. 9.000
Idem, buitenshuis werkend	t/m f. 46.000	vanaf f. 47.000
Gehuwden beneden 65 jaar met 5 kinderen	t/m f. 48.000	vanaf f. 49.000
Ongehuwden beneden 65 jaar met 5 kinderen	geen	vanaf f. 12.000
Idem, buitenshuis werkend	t/m f. 69.000	vanaf f. 70.000

van ongehuwden (de zogeheten straffklasse) doet verdwijnen.

Nu behoeft uiteraard een tarief om uniform te zijn niet te zijn opgebouwd uit schijven en zeker niet uit schijven van de voorgestelde hoogten. De mogelijkheid blijft echter in beginsel aanwezig dat de voordelen van het ontworpen schijventarief de nadelen duidelijk overtreffen, in welk geval wij de verruwendere werking daarvan op de bestaande tariefsystematiek op de koop toe zouden kunnen nemen.

Want dát hier inderdaad sprake is van verruwing, zal iedere voorstander van geleidelijkheid in de progressie beamen. Dit schijventarief kan immers worden weergegeven door een gebroken lijn, bestaande uit 9 rechten, lopende langs of door een progressiekromme. En omgekeerd kan men ons huidige tabeltarief zien als een schijventarief met zulke kleine schijfjes (f. 30 en boven f. 12.000 belastbaar inkomen f. 120), dat de gebroken lijn nauwelijks afwijkt van de kromme en dat daarom de belastingbedragen boven de laatste schijfgrens kunnen worden verwaarloosd.

Er is sinds 1946 in Nederland in en buiten het parlement veel gezegd en geschreven over belastingtarieven. Een gezaghebbend, concreet of opvallend pleidooi voor een schijventarief als hier bedoeld, heb ik daarbij niet aangetroffen. Wel is ter sprake geweest — en vooral door minister Lieftinck verdedigd — de wenselijkheid van een wiskundige benadering van de tariefsprogressie⁵⁾.

In een artikel in *Weekblad der Belastingen* 1946/3804 merkt Kamperman op blz. 258 terloops op

„dat kleinere tariefklassen ook voor den fiscus voordelig zijn, omdat het beter doorwerken van de progressie de belastingopbrengst groter maakt”.

En dezelfde schrijver stelt op blz. 136 van de Schendstokbundel⁶⁾:

„bij gelijke opbrengst geeft een tarief met geleidelijk toenemende belastingpercentages een betere drukverdeling

dan een tarief dat van afstand tot afstand een flinke sprong in het marginale percentage vertoont”.

Men kan zich nu afvragen of het, gegeven de reeds geschetste budgettaire dwangpositie, voor de fiscale wetgever zaak is om uitgerekend thans zijn toevlucht te zoeken bij een tienschijventarief. Bij bevestigend antwoord zal toch op zijn minst het bij iedere schijf behorende belastingpercentage gelijk moeten zijn aan een gemiddelde der marginale percentages, welke behoren bij het minimum en het maximum van de dienovereenkomstige strook in een uniforme tabel naar huidige trant, welker vervaardiging immers evengoed mogelijk moet zijn. Dat dit ook de bedoeling is, blijkt uit een staatsje in het persbericht, uitgegeven ter gelegenheid van de indiening van het ontwerp. Maar dit moet dan impliceren een relatieve benadeling van de belastingplichtigen, wier inkomstoppen niet al te ver afliggen van de minima der schijven waarin die toppen zich bevinden.

En hiermede komen wij tot de individuele financiële consequenties van de voorgestelde tariefwijzigingen.

Financieel effect

In de bijlagen A en B bij hetzelfde persbericht is het huidige tarief-1972 (exclusief wiebeltax) voor enige groepen naar diverse inkomensklassen vergeleken met het voorgestelde. Mede aan de hand daarvan is een overzicht te geven van belastbaarinkomensbedragen (inclusief kinderbijslag en in ronde sommen van f. 1.000), waar voor deze groepen de volgens het ontwerp deelachtig te worden belastingverlichtingen c.q. -verzwareningen aanvagen resp. eindigen. Zie tabel 1.

Van deze 11 groepen blijken er dus 3 te zijn die over de gehele

linie op de voet van het ontwerp méér betalen dan thans, 3 die tot op vrij grote hoogte (een inkomen van f. 46.000 resp. f. 48.000 en f. 69.000) minder en daarboven méér betalen, terwijl er 2 — de kinderloze ongehuwden — vanaf f. 12.000 resp. f. 13.000 minder te betalen krijgen en daarbeneden (uitgezonderd de ouderen t/m f. 7.000) méér. Er resteren dan nog 3 groepen met verlichting t/m f. 10.000 resp. f. 12.000 en f. 13.000 en verzwarend vanaf f. 17.000 resp. f. 19.000 en f. 26.000, waarbij de daartussen liggende inkomensklassen een onduidelijk niemandsland vormen met onregelmatige plus- en minuitkomsten.

Deze niemandslanden en ook andere verschillen worden overzichtelijker als wij pogen na te gaan, welk gedeelte van het belastingverschil is toe te schrijven aan de belastingvrijvoetverhoging en welk gedeelte aan de (overige) invloed van het schijventarief. Het zal duidelijk zijn dat wij eerstbedoeld gedeelte moeten bepalen als bleef het huidige tarief gelden en ook, dat dit gedeelte steeds een negatief bedrag uitmaakt zodat, wanneer er per saldo een verzwarend is, het positieve (overige) effect van het schijventarief daarop méér dan compensatoir is.

Nemen wij als voorbeeld de groep gehuwde mannen beneden 65 jaar zonder kinderen, dan vinden wij bij vergelijking van het huidige en het voorgestelde tarief voor belastbare inkomens van f. 10.000 t/m f. 17.000 de verschillen die staan aangegeven in tabel 2 (+ betekent verzwarend, — verlichting). Het tarief-1972 is zo nodig door interpolatie bepaald.

Volgens het overzicht aan het slot

⁵⁾ Handelingen Tweede Kamer 1950-1951, blz. 230/231. Zie ook De Langen in *WPNR*, 1950/4154, en Kamperman in *Schendstokbundel* (Fiscaal-economische opstellen, Samsom 1966), blz. 147.

van punt 8 der Memorie van Toelichting bedraagt voor deze groep de stijging der belastingvrije voet f. 1.510. Het effect van deze stijging op het bestaande tarief zal het best kunnen worden benaderd door de inkomensbedragen links in de tabel-1972 met f. 1.510 verhoogd te denken, m.a.w. door in die tabel het belastingbedrag te zoeken dat behoort bij een f. 1.510 lager inkomen. Wij vinden op deze wijze bij een inkomen van f. 10.000 — f. 1.510 = f. 8.490 een belastingbedrag (na interpolatie) van f. 624, zodat het voetverhogingseffect is te stellen op f. 919 — f. 624 = f. 295. Op soortgelijke wijze vinden wij de voetverhogingseffecten bij de overige inkomensbedragen, waarna de in tabel 2 vermelde verschillen zijn te ontleden, zoals in tabel 3 is aangegeven.

Men moet zich niet verliezen op de absolute grootte van deze verschilbedragen; het gaat hier immers om het grensgebied tussen verlichting en verzwaring. In lagere c.q. hogere inkomensregionen zijn de bedragen minder kinderachtig: zo bedraagt bijv. het verschil bij een inkomen van f. 6.750 in deze groep — f. 195, bij een inkomen van f. 36.000 + f. 348 en bij een inkomen van f. 90.000 + f. 1.308.

Bij ontleding als bovenbedoeld krijgt het verloop der belastingverschillen een wat minder grillig aspect. Het voetverhogingseffect vertoont bij oplopend inkomen een consequente (absolute toeneming, welke aanzienlijk regelmatig verloopt dan die van het (overige) schijventarief-effect. In dit laatste ziet men zelfs soms een insequentie optreden, zoals in het voorbeeld bij een inkomen van f. 16.000 een afneming en bij f. 17.000 een verhoudingsgewijs bijzondere toeneming. Men vindt hier gelokaliseerd de bovenaangeduide geleidelijkheidsverstoring als gevolg van de schijvenbreedte (bij f. 16.250 eindigt voor deze groep de 24%- en begint de 32%-schijf).

Deze tendens vinden wij bevestigd wanneer wij niet alleen in de niemandslandzones, maar over de gehele linie de belastingverschillen splitsen in een (negatieve) voetverhogingsterm en een (meestal positieve) schijventariefsterm. Wij krijgen dan ook een duidelijker kwantificering van de invloed der voetverhoging, om welke laatste immers het gehele ontwerp was begonnen.

Dat die voetverhogingsinvloed stijgt naarmate het inkomen toeneemt is logisch: de belastingvrije

Tabel 2

Inkomen	Tarief 1972	Tarief ontwerp	Vershil
f. 10.000	f. 919	f. 900	— f. 19
f. 11.000	f. 1.127	f. 1.140	+ f. 13
f. 12.000	f. 1.352	f. 1.380	+ f. 28
f. 13.000	f. 1.585	f. 1.620	+ f. 35
f. 14.000	f. 1.830	f. 1.860	+ f. 30
f. 15.000	f. 2.086	f. 2.100	+ f. 14
f. 16.000	f. 2.353	f. 2.340	— f. 13
f. 17.000	f. 2.623	f. 2.640	+ f. 17

Tabel 3

Inkomen	Effect voetverhoging	Overig effect schijventarief	Saldo
f. 10.000	— f. 295	+ f. 276	— f. 19
f. 11.000	— f. 310	+ f. 323	+ f. 13
f. 12.000	— f. 331	+ f. 359	+ f. 28
f. 13.000	— f. 348	+ f. 383	+ f. 35
f. 14.000	— f. 366	+ f. 396	+ f. 30
f. 15.000	— f. 383	+ f. 397	+ f. 14
f. 16.000	— f. 400	+ f. 387	— f. 13
f. 17.000	— f. 407	+ f. 424	+ f. 17

voet vermindert de belasting over de top van het inkomen. Daarom wordt dit bestanddeel van het belastingverschil bij oplopend inkomen steeds meer negatief. Het andere bestanddeel wordt daarbij in de regel steeds meer positief. In de regel, want voor de groepen ongehuwden beneden 65 jaar zonder kinderen vertoont laatstbedoeld bestanddeel een afnemend-positieve tendens, later overgaand in toenemend-negatief. Deze groepen kennen dan ook in enige lagere inkomensklassen volgens het ontwerp per saldo belastingverhoging, terwijl in de hogere steeds toenemende belastingverlaging uit de bus komt, gelijk de cijfers in tabel 4 illustreren (in gulden).

Beschouwt men de situaties, waarin deze groepen méér belasting dan thans te betalen zouden krijgen, als in strijd met de suggestie van opheffing der achterstelling van ongehuwden, dan kan men slechts trachten deze situaties te ecarteren door de belastingvrije ongehuwdenbedragen opgehoogd te krijgen van f. 3.625 tot f. 4.070 resp. van f. 4.875 tot f. 5.030. Men dient dan echter wel te bedenken, dat deze maatregel niet alleen in de laagste inkomensklassen voor alle ongehuwden het nieuwe belastingbedrag verlaagt met 24% van f. 445 resp. 24% van f. 155, maar ook in de hogere inkomensklassen met 32% tot 70% van die bedragen. Om een vijver spierinkjes te vangen moet men dus een school kabeljauwen uitgooien.

Hier openbaart zich een nieuw bezwaar van de voorgestelde tariefopzet. In de bestaande tabellen had

men incidentele wijzigingen kunnen aanbrengen; de werking van een extra-voetverhoging zou men boven een bepaalde inkomenshoogte hebben kunnen uitschakelen of verminderen. In de ontworpen tariefstructuur kan dit niet meer zonder deze te frustreren; integendeel: wat wij dan voor de minstbedeelden doen, wordt tegelijkertijd dubbel en (bijna) drievoudig vergolden aan de meer- en meest-draagkrachtigen. Dit mogen wij ons, nu het nog tijd is, terdege realiseren.

De oude vrijzeel

In het kader van het laatste cijfervoorbeeld nog een opmerking terzijde: Waarom eigenlijk nog een onderscheid in tarief te handhaven tussen jongere en oudere ongehuwden? Dit onderscheid kwam nog niet zo lang geleden (per 1 januari 1967) tot stand na jarenlang verzet van regeringszijde⁶⁾ tegen suggesties in die richting, welke hun oorsprong vonden in de discrepantie tussen het toenmalige ongehuwden- en gehuwden-tarief (de „strafklasse” voor ongehuwden). Nu het ontwerp pretendeert deze discrepantie op te heffen, zou men ook het voorstel hebben kunnen verwachten om het zgn. verlichte ongehuwden-tarief af te danken. Het ontwerp heeft echter juist de betekenis van dat tarief aanzienlijk opgevijseld door het ook van toepassing te verklaren op:

- vrijgezellen in de leeftijd van 35 tot beneden 40 jaar;

⁶⁾ Zie geschrift no. 3, blz. 47 e.v.

Tabel 4

Inkomen	Jongere ongehuwden			Oudere ongehuwden		
	Verschil	waarvan invloed		Verschil	waarvan invloed	
		voetstijging	schijventarief		voetstijging	schijventarief
5.000	+ 44	— 34	+ 78	— 133	— 163	+ 30
6.000	+ 82	— 37	+ 119	— 70	— 147	+ 77
7.000	+ 103	— 40	+ 143	— 22	— 159	+ 137
8.000	+ 107	— 42	+ 139	+ 12	— 171	+ 183
9.000	+ 94	— 45	+ 149	+ 31	— 183	+ 214
10.000	+ 63	— 49	+ 112	+ 37	— 194	+ 231
11.000	+ 17	— 51	+ 68	+ 29	— 206	+ 235
12.000	— 41	— 53	+ 12	+ 9	— 215	+ 224
13.000	— 111	— 56	— 55	— 23	— 225	+ 202
14.000	— 161	— 57	— 104	— 65	— 234	+ 169
15.000	— 173	— 58	— 115	— 109	— 243	+ 134
18.000	— 277	— 65	— 212	— 100	— 272	+ 172
24.000	— 459	— 77	— 382	— 158	— 328	+ 170
30.000	— 635	— 89	— 546	— 238	— 384	+ 146
45.000	— 1.148	— 105	— 1.043	— 275	— 465	+ 190
60.000	— 1.813	— 114	— 1.699	— 464	— 508	+ 44
64.000	— 1.997	— 115	— 1.882	— 511	— 517	+ 6
65.000	— 2.049	— 116	— 1.933	— 530	— 519	— 11
75.000	— 2.404	— 118	— 2.286	— 629	— 533	— 96
90.000	— 2.800	— 120	— 2.680	— 722	— 548	— 174

Tabel 5

	Stijging volgens MvT	Laagste inkomen waarover belasting is verschuldigd		
		Thans	Ontwerp	Stijging
Jongere ongehuwden	f. 175	f. 4.020	f. 3.880	—f. 140
Oudere ongehuwden	„ 825	„ 4.650	„ 5.130	f. 480
Gehuwden zonder kinderen	„ 1.510	„ 5.430	„ 6.505	„ 1.075
Gehuwden met 1 kind	„ 1.610	„ 6.480	„ 7.655	„ 1.175
Gehuwden met 2 kinderen	„ 1.705	„ 7.620	„ 8.890	„ 1.270
Gehuwden met 5 kinderen	„ 1.650	„ 11.370	„ 12.890	„ 1.215

- vrijgezellen van 65 jaar en ouder (thans onder het gehuwdentarief);
- gehuwd-geweest-zijnden (thans veelal onder het gehuwdentarief).

Gezien deze beide laatste degra-dantengroepen zou men haast in de verleiding komen, hier niet meer van een verlicht ongehuwdentarief te spreken, doch veeleer van een ver-zwaard gehuwdentarief. Of misschien nóg liever van het gewone ongehuwdentarief in tegenstelling tot het „verzwaarde ongehuwdentarief” voor de vrijgezellen beneden 35 jaar. Voor dit laatste zou men te meer aanlei-ding kunnen vinden nu bij vergelijking blijkt, dat het huidige tarief IA in alle inkomensklassen lager ligt dan het voorgestelde tarief voor jon-gere ongehuwden, doch hoger dan het voorgestelde gehuwdentarief.

Ook het bestaande uitgangspunt, dat het hier bedoelde tarief precies het midden houdt tussen dat voor jongere vrijgezellen en dat voor ge-huwden zonder kinderen, wordt in het ontwerp niet meer gehuldigd. In de meeste situaties ligt het in het ontwerp dichter bij het jongeren-dan bij het gehuwdentarief, hetgeen duidelijk wordt als men bedenkt, dat de verschillen in belastingvrije be-dragen ongelijk zijn: f. 4.875 — f. 3.625 = f. 1.250, en f. 6.250 — f. 4.875 = f. 1.375.

Zo blijkt uit het ontwerp zelf, dat het de bestaande kloof tussen ge-huwden- en ongehuwdentarief welis-waar belangrijk versmalt, doch als zodanig niet doet verdwijnen of tot een te verwaarlozen breedte terug-brengt.

Detonerende inflatiecorrectie

De in het ontwerp opgenomen, voor de belastingberekening relevan-te bedragen zijn exclusief de zgn. wiebeltax. En ofschoon het ontwerp is bedoeld om met ingang van het jaar 1973 wet te worden, is er ken-nelijk daarin ook nog geen rekening gehouden met de zgn. inflatiecorrectie over dat jaar. Dat kon ook moeilijk, omdat ter berekening van de tabelcorrectiefactor (art. 53 lid 3, volgens het ontwerp art. 54 lid 2 Wet IB 1964) de prijsindexcijfers tot en met juni 1972 beschikbaar had-den moeten zijn.

Daarom zijn de uit het ontwerp te becijferen belastingbedragen goed vergelijkbaar met die volgens de tabellen over 1972 exclusief wiebel-tax en deze zijn dan ook bij de ver-gelijking gehanteerd. Alleen moeten wij voor ogen houden, dat op het ontworpen tarief ook ten aanzien van 1973 de inflatiecorrectie nog zou moeten worden toegepast, hetgeen volgens art. IK van het ontwerp zou moeten geschieden door de be-lastingvrije bedragen en andere schijfgrenzen, alsmede de maxima

der aan de gehuwde vrouw, werk-zaam in de onderneming van haar man, toe te rekenen winstbedragen met de tabelcorrectiefactor te vermenigvuldigen. Deze in het ontwerp min of meer mooi afgeronde bedra-gen zullen dus nimmer gelden, en hoewel onze minister de door hem nodig geachte afrondingen op de ge-corrigeerde bedragen mag aanbren-gen, moeten wij toch maar afwach-ten of daarmee — los van de com-puter — even gemakkelijk te wer-ken valt als met de ons thans reeds enigszins vertrouwde, voorgestelde bedragen.

De werkelijke voetstijging

In sub 8 van de Memorie van Toelichting is voor enige groepen de huidige belastingvrije voet vergele-ken met de nieuwe effectieve belas-tingvrije som (nieuwe voet + kinder-bijslag) op de „voet” van het ont-werp. Hierbij is geen rekening ge-houden met de omstandigheid, dat thans belastingbedragen van f. 100 en minder niet worden geheven, ter-wijl dit volgens het ontwerp slechts

Boeken nieuws

Prof. Mr. P. van Schilfgaarde: Van de naamloze en de besloten vennootschap. NV Uitgeversmaatschappij S. Gouda Quint/D. Brouwer & Zoon, Arnhem, 1972, 258 blz., f. 24,50.

Deze uitgave is het eerste deel van de serie „Handelsrecht”, die onder redactie van Mr. H. J. M. Boskamp, Prof. Mr. J. L. P. Cahen, Mr. A. L. Mohr en Prof. Mr. Van Schilfgaarde, het licht zal zien. Dit eerste deel is een inleiding tot het recht van de NV en BV. In dit boek wordt de nadruk gelegd op de samenhang tussen de vennootschap als samengestelde rechtsbetrekking en de eveneens als (samengestelde) rechtsbetrekking op te vatten „onderneming”. De voornaamste aspecten van het NV- en BV-recht passeren in vijftien korte hoofdstukken de revue. De beschrijving van de nieuwe wetgeving is volledig in de tekst geïntegreerd. Moeilijke kwesties, zoals die van de vertegenwoordigingsbevoegdheid van de bestuurders, krijgen de nodige

---

t/m f. 60 het geval is. Aangezien het voor de betrokken genietters van lage inkomens slechts interessant is te weten, bij welke inkomensbedragen de belastingheffing in feite een aanvang neemt en welke verlichtingen in dit opzicht het ontwerp te bieden heeft, lijkt het realistisch de aldaar verstrekte voetstijgingscijfers te completeren met een berekening van de stijging der laagste inkomens waarover inkomstenbelasting is verschuldigd. Het zal weinig verbazing wekken, dat genoemde omstandigheid deze stijging nadelig beïnvloedt (zie tabel 5).

Bij handhaving van de f. 100-grens zouden alle bedragen in de laatste kolom f. 166 hoger worden.

F. C. Wijle

Binnenkort in deze rubriek: De ontworpen tariefstructuur en het huwelijk, met in de hoofdrol: de werkende gehuwde vrouw.

aandacht. Afzonderlijke hoofdstukken zijn gewijd aan de ondernemingsraad (in de opvatting van de schrijver orgaan van de vennootschap), fusie, de besloten vennootschap en de „grote” NV en BV. In een laatste (zestiende) hoofdstuk wordt een globale aanduiding gegeven van de hoofdlijnen van het ontwerp voor de Europese NV.

Dit najaar hoopt men het tweede deel van deze serie uit te geven, dat gewijd zal zijn aan de maatschap, de vennootschap onder firma en de commanditaire vennootschap.

Dr. Hille de Vries: Landbouw en bevolking tijdens de agrarische depressie in Friesland (1878-1895). H. Veenman & Zonen NV, Wageningen, 1971, 225 blz., f. 22,50.

Dit boek is het zevende deel uit de reeks Agronomisch-Historische Bijdragen, een uitgave van de Vereniging voor Landbouwgeschiedenis, een afdeling van het Koninklijk Genootschap voor Landbouwwetenschap te Wageningen. Deze handelseditie van het proefschrift, waarop de auteur op 3 december 1971 promoveerde aan de Vrije Universiteit van Amsterdam, bevat een modern kwantitatief historisch onderzoek naar de oorzaken en de gevolgen van de landbouwcrisis in Friesland in de jaren tachtig van de vorige eeuw.

Editie Cremers, Wet op de Ruimtelijke Ordening. Woningwet. NV Uitgeversmaatschappij S. Gouda Quint - D. Brouwer en Zoon, Arnhem.

Losbladige, door Mr. J. F. Jansen en Mr. J. G. A. A. de Jager bewerkte, uitgave van de Wet op de Ruimtelijke Ordening, de Woningwet, Overgangswet Ruimtelijke Ordening en Volkshuisvesting en de Wederopbouwwet (voor zover deze na 1 augustus 1970 is blijven gelden), met vermelding van jurisprudentie en verdere administratiefrechtelijke regelingen.

Centraal Bureau voor de Statistiek: Onderzoek naar vakanties en uitgaan 1970. Deel 1, Verblijfsrecreatie van korte duur, 's-Gravenhage, 1972, 68 blz., f. 9.

Deze publikatie is de eerste uit een serie van drie studies waarin de uitkomsten vermeld staan van het onderzoek naar vakanties en uitgaan dat het Centraal Bureau voor de Statistiek heeft ingesteld in 1970. Aan dit onderzoek werkte een steekproef mee van circa 2.200 personen uit alle lagen van de bevolking. Onderwerp van de publikatie zijn de zgn.

korte verblijven, waaronder worden verstaan verblijven buiten de eigen woning met tenminste een en ten hoogste drie overnachtingen met als doel recreatie te bedrijven.

Dr. H. L. Drost: Overgang en overdracht van polissen van levensverzekering. Kluwer NV, Deventer, 1972, 146 blz., f. 21,50.

Dit boek, dat als no. 26 verschijnt in de serie Fiscale Monografieën, behandelt de juridische en fiscale consequenties die aan een overgang of overdracht van polissen van levensverzekering zijn verbonden. Daarbij is in het bijzonder aandacht geschonken aan dié punten in de belastingwetgeving, waar de heffing, zoals die zich thans voltrekt, niet bevredigt. Er wordt aangegeven hoe voor de belanghebbenden tot een meer acceptabele dan de thans geldende regeling te komen. Eerst wordt de met overgang of overdracht verband houdende belastingheffing aan een beschouwing onderworpen. Daarna wordt de invloed, die een overgang of overdracht op de belastingheffing van de aan de polis te ontlene uitkering(en) heeft, besproken.

Mr. S. Stoffer, E. N. Jonker en H. W. Buitendijk: Elseviers vennootschapsbelasting. Uitgave 1972 voor de aangifte over 1971, NV Uitgeversmaatschappij „Bonaventura”, Amsterdam, 1972, 200 blz., f. 18,50.

Evenals in de eerste editie is ook in deze tweede editie, het aangiftebiljet op de voet gevolgd. Het boek is onder meer uitgebreid met een kort overzicht van het in 1971 in werking getreden nieuwe ondernemingsrecht. Daarbij zijn wetswijzigingen, rechtspraak en ministeriële resoluties eveneens verwerkt.

Europese Mededingingsregels, bewerkt door Prof. Mr. P. VerLoren van Themaat en Mr. R. C. van Houten. Eerste druk. Editie Schuurman & Jordens 12A, W. E. J. Tjeenk Willink, Zwolle, 1972, 461 blz., f. 17.

Dit boek bevat de mededingingsregels voor ondernemingen in het Verdrag tot oprichting van de Europese Economische Gemeenschap met uitvoeringsverordeningen, algemene bekendmakingen, citaten uit de communautaire rechtspraak, samenvattingen van de toepassingsbeschikkingen van de Commissie van de Europese Gemeenschappen en andere teksten.